МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА

Факультет економіки і підприємництва

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Допущено до захисту
“_____” _____ 2023 р.
Зав. кафедри, д.е.н., професор
_____ **Прокопчук О.Т.**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

Формування та реалізації митної політики України

Виконав – студент 2 курсу, групи 22 м-ф освітньої програми «Фінанси, банківська справа та страхування»
спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та страхування
Заблоцька Альона Олегівна

Науковий керівник – к.е.н., доцент
Пташник Світлана Андріївна

Умань – 2023

Реферат

на кваліфікаційну роботу магістра «Формування та реалізації митної політики України»

студентки факультету економіки і підприємництва
Уманського національного університету садівництва
(спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»)

Заблоцька Альона Олегівна

Одним з основних важелів, який використовується для регулювання зовнішньої торгівлі та захисту національних інтересів у цій сфері, є митна політика держави. Проте, сучасний стан дослідження основних інститутів митної політики, ступінь практичної реалізації, а також зміни у фінансовій політиці країни не забезпечують її ефективного функціонування.

Митна політика сприяє забезпеченню й реалізації зовнішньоекономічних завдань та інтересів держави. Поміркована та урівноважена, а головне, стабільна митна політика має створити умови для виходу національної економіки з кризи, а в подальшому і для її зміцнення, сприяти розвитку експортного потенціалу вітчизняної продукції, прискорення та поглиблення інтеграції у європейську і світову економічну систему та активізації участі в міжнародних економічних та фінансових організаціях.

В даній роботі, яка складається з трьох розділів, використано теоретичний матеріал із сучасних навчальних посібників, наукових статей та інших праць провідних науковців. Загальний об’єм роботи складає 56 сторінок, основний текст розміщений на 50 сторінках. Робота містить 15 рисунків, 2 таблиці, а також 1 додаток. Кількість використаних джерел становить 50 наукових праці та Інтернет-ресрсів.

Мета написання кваліфікаційної роботи магістра – систематизація теоретичних та практичних засад в частині формування та реалізації митної політики України, а також визначення шляхів і можливостей забезпечення позитивних зовнішніх та внутрішніх ефектів митної політики України.

В першому розділі розглянуто теоретичні основи формування, реалізації та оцінювання ефектів митної політики.

В другому розділі здійснено оцінювання зовнішніх та внутрішніх ефектів митної політики України.

В третьому розділі окреслено шляхи забезпечення позитивних зовнішніх та внутрішніх ефектів митної політики України.

Анотація

Кваліфікаційна робота магістра присвячена дослідженню теоретичних та практичних засад в частині формування та реалізації митної політики України, а також визначення шляхів і можливостей забезпечення позитивних зовнішніх та внутрішніх ефектів митної політики України.

Ключові слова: мито, митна політика, податки, податкова політика.

The summary

The master's thesis is devoted to the study of theoretical and practical principles in the formation and implementation of the customs policy of Ukraine, as well as the identification of ways and means to ensure positive external and internal effects of the customs policy of Ukraine.

Keywords: customs duty, customs policy, taxes, tax policy.

ЗМІСТ

ВСТУП ……. 4

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ, РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТІВ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ …… 6

РОЗДІЛ 2. ОЦІНЮВАННЯ ЗОВНІШНІХ ТА ВНУТРІШНІХ ЕФЕКТІВ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ …..……..... 16

2.1 Оцінка регулювального впливу митної політики України на обсяги та структуру внутрішнього товаровиробництва…….. 16

2.2 Фіскальні ефекти митної політики України …… 23

2.3 Митний аудит як метод забезпечення внутрішніх та зовнішніх митних ефектів …… 29

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗИТИВНИХ ЗОВНІШНІХ ТА ВНУТРІШНІХ ЕФЕКТІВ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ……..….. 37

ВИСНОВКИ……... 50

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….. 52

ДОДАТКИ……... 55

ВСТУП

Митна політика держави є однією з важливих складових регулювання міжнародних економічних відносин, впливаючи як на формування доходів бюджету, так і на обсяги та структуру експорту й імпорту. Незважаючи на те, що наразі регулювальна роль мита переважає його бюджетне значення, оцінювання ефектів митної політики в Україні здійснюється переважно у фіскальній площині. Виявленню регулювального впливу не приділяється належна увага. Проте, саме ця складова набуває пріоритет, зважаючи на євроінтеграцію української економіки, що передбачає лібералізацію митної політики України та спрощення переміщення товарів через її митний кордон. У даних умовах виникає необхідність застосування такого типу митної політики, що забезпечить як виконання міжнародних зобов'язань у частині лібералізації, так і захист національного товаровиробника від зростаючої конкуренції іноземних товарів. Аналіз наслідків реалізації митної політики, що здійснюється в державному управлінні, не враховує її взаємозв'язок із розвитком внутрішнього виробництва товарів. Відсутні засади та методика оцінювання, які б давали змогу комплексно оцінити зовнішні та внутрішні ефекти митної політики у фіскальній та регулювальній компонентах у їх взаємозв'язку та взаємодії. Тому, важливого значення набуває розробка оптимальної системи оцінювання й моніторингу процесу реалізації митної політики України та її результатів для забезпечення позитивних і нівелювання негативних митних ефектів.

Дослідженню проблем митної політики України присвячені наукові праці С. Барамзіна, І. Бережнюка, Н. Блинова, Г. Бякіна, В. Ващенко, Ч. Вілсона, А. Войцещука, К. Владимирова, Б. Габричидзе, О. Гребельника, І. Гуцул, В. Демченко, П. Дзюбенко, Л. Деркача, Є. Додіна, Ю. Дьоміна, О. Єгорова, О. Єршова, Ф. Жоріна, В. Заяц, М. Каленського, С. Ківалова, 17 А. Козиріна, Б. Кормича, А. Крисоватого, Ю. Кунєва, В. Кухаренко, Н. Липовської, А. Мазаракі, А. Мазур, А. Монкретьєна, А. Мячина, В. Науменко, П. Пашка, Л. Пісьмаченко, Д. Приймаченко, А. Санталова, А. Сміта, К. Сандровського, В.

Сергієнко, І. Тимошенко, С. Терещенко, В. Ченцова, О. Шевчука, А. Шейко, Р. Шишка та інших науковців і практиків митної справи. Віддаючи належне вагомому науковому доробку вчених, зазначимо, що проблематика митної політики в ракурсі оцінювання її ефектів є недостатньо розробленою. Забезпечення за рахунок інструментів митної політики захисту та розвитку вітчизняного товаровиробника в умовах поглиблення світових глобалізаційних процесів, подальшої інтеграції економіки України у світовий простір, розширення масштабів міжнародної торгівлі, що призводять до посилення конкуренції на внутрішньому ринку, зумовлюють необхідність розробки засад та обґрунтування методів оцінювання й моніторингу митних ефектів для забезпечення їх прогнозованого рівня.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти, аналітичні та статистичні матеріали Державної митної служби України, Державної служби статистики України, Державної казначейської служби України, Національного банку України, Департаменту сільського господарства Сполучених Штатів Америки, монографії та наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, фінансова звітність підприємств, Інтернет-ресурси.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи магістра. Основні положення та результати наукового дослідження обговорювались на VI Всеукраїнській науково-практичній конференції (м. Полтава, 30-31 березня 2023 р.) (Сертифікат СС 00493014/001628 - 23 від 31.03.2023 р.)

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ, РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТІВ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ

Митну політику не визначено законодавцем як складову економічної політики. Даний факт можна розглядати або як свідчення про приналежність митної політики до однієї з перерахованих вище, або як допоміжного елементу для забезпечення реалізації таких політик держави. Можливість такого двоякого трактування місця митної політики в системі економічної політики призводить до різних висновків авторів у фаховій літературі.

Наприклад, Абрамова А.С., Савчук Т.М., Жаворонок А.В. розглядають фіскальну функцію, що визначає складовою фінансової функції держави (поряд з монетарною, грошово-кредитною), а трьома її основними складовими є податкова, митна і бюджетна підфункції [1]. Тут варто розглядати функцію як державну політику, адже предмет дослідження автора стосується більше окремої державної установи, а на такому рівні функцію держави дослідити важко, на противагу висновків щодо державної політики, яку реалізує такий орган. Отже, для розуміння місця та сутності митної політики необхідно для початку проаналізувати етимологію самого поняття та його історичне трактування. Поняття «митна політика» логічно можна розділити на дві складові – «мито» та «політика». Тобто, виходячи з самого визначення, митну політику можна розглядати як діяльність уряду з питань справляння мита. Аналогічне визначення вищевказаному наведено в тлумачному словнику економічних термінів, а саме: «політика митна – митне регулювання шляхом зміни порядку стягування державою грошових зборів через мережу митних установ з товарів, майна і цінностей при перетині ними кордону країни» [21-22]. Однак, такі тлумачення поняття митної політики не розкривають ані суті, ані призначення даного виду державної політики, або стосуються окремих аспектів даного явища. Тому варто звернутися до економічних досліджень самих понять «мито», «політика» та їх взаємозв’язку. Власне термін «політика» розглянуто вище та буде прийнято в цілях даного дослідження як «діяльність держави (державних органів)» або «державна політика». Дані поняття

знадобляться надалі для визначення власне поняття митної політики. Більшу увагу заслуговує дослідження поняття мита та його еволюційного розвитку. Власне слово «мито» походить від праслов'янського «*myto*», яке є давнім запозиченням з германських мов, в яких «*muta*» означало «податок», «збір» або «митниця» [25]. Історично мито – збір, який стягували за користування шляхами, мостами, переправами тощо. Виокремлення мита, як податку, в сучасному розумінні пов'язане із зародженням міжнародної торгівлі. Перші дослідження поняття і призначення мита пов'язані з меркантилістичною та класичною політекономією. Адам Сміт у своїй праці «Дослідження про природу та причини добробуту націй», що вважають основою подальшого розвитку класичної політекономії, також критично проаналізував засади меркантилістичного або комерційного вчення. Дані дві школи протилежно трактують роль держави, зокрема, і в обмеженнях зовнішньої торгівлі, а тому їх порівняння в рамках вищевказаної праці дозволяють отримати уявлення щодо ролі власне мита в економіці країни. Основне припущення комерційної теорії полягає в тому, що багатство країни залежить від кількості грошей або золота і срібла. Хоча таке трактування й неприйнятне сьогодні, основну цінність в рамках даного дослідження мають інструменти, що використовувалися державою для нарощення запасів золота і срібла. Меркантилістична теорія стверджує, що золото і срібло може надходити до країни, яка не має копалень, тільки внаслідок сприятливого торговельного балансу або шляхом вивезення товарів на більшу суму, ніж країна ввозить. А отже, головним завданням було зменшення, наскільки можливо, ввезення іноземних товарів для внутрішнього споживання та збільшення вивезення продуктів вітчизняної промисловості. Ввезення іноземних товарів обмежували або обкладанням високими митами, або цілковитою забороною. Високі мита стосувалися товарів, які можливо було виробляти в самій країні, а заборони стосувалися товарів з країн, з якими був негативний торговельний баланс. І на противагу обмеженням існувала система заохочень у вигляді повернення мит, надання премій та укладання міждержавних торгових договорів. Мито поверталося при експорті товарів,

премії стосувалися пріоритетних галузей промисловості, а завдяки укладанню міждержавних торгових договорів, надавалася перевага вітчизняним виробникам на іноземних ринках [14]. Іншим цінним інструментом зовнішньоторговельної політики меркантилісти виділяють обмеження вивезення сировини з країни та, навпаки, заохочення її ввезення. Виходячи з їх основного правила багатства країни, вони аргументували дані заходи з точки зору більшої вартості готової продукції, що експортується, на противагу вартості сировини [36-37]. В рамках класичної політекономії мито віднесено до податків на предмети споживання, тобто до універсальних акцизів. Даний податок аналізується класиками за умови того, що він використовується державою переважно як фіскальний інструмент, що розподіляється на три види: вивізне, потонне та пофунтове мита, що згодом заміняється виключно на різні види ввізного мита [19-20]. Позиція класичної політекономії щодо питання застосування мита стосується зниження розмірів мит на ввезення сировини та виникнення обов'язку з його сплати при продажу товару всередині країни з одночасним звільненням від мит транзитних перевезень [28].

Вищевказана позиція класиків корелює з твердженням Адаменко І.П. про необхідність спрямування капіталу «передусім в хліборобство, затим – у мануфактури і в останню чергу – у зовнішню торгівлю» [2]. Таким чином, як комерційна, так і класична школи політичної економії розглядали мито, насамперед, як регулювальний інструмент, а потім – як фіскальний. Застосування високих ставок мита обмежували зовнішню торгівлю, а особливо – ввезення товарів, що могли зашкодити вітчизняному товаровиробнику, а відсутність мита або надання його повернення стосувалися експорту національного продукту. Дані заходи розглядалися, як спосіб розвитку економіки країни та зміцнення її позицій на міжнародних ринках товарів. Дослідження історичного розвитку митної справи на території сучасної України здійснене Борисовою В. А. та Огаренко О. В. Автори виділяють п'ять періодів розвитку митної справи: Київської Русі, козацтва, входження українських земель до Російської імперії та Радянського Союзу, а також період незалежної

України [7]. Якщо період Київської Русі та запорізького козацтва характеризувався стягуванням мита більше з факту самої послуги або простої кількості транспортних засобів (возів, човнів тощо), то подальші – становленням класичного виду здійснення митної справи та її орієнтацією саме на товар. Тобто, мито як платіж ще не повністю сформувало свої властивості суто податку, але мало ознаки більше збору. Виходячи з дослідження авторів, варто відмітити, що історично на території України митна справа стосувалася регулювання зовнішньоекономічної діяльності більше з точки зору забезпечення власних торгових інтересів держав, а тільки потім наповнення казни, бюджету тощо. Сучасна ж наука розглядає мито саме як податок, віддаючи переваги то його фіскальній функції, то регулювальній, але існують й альтернативні точки зору.

Наприклад, Бондар І. О., досліджуючи мито з юридичної точки зору, відносить його не до податків, а до зборів, але водночас зазначає, що економічна сутність мита полягає в регулюванні зовнішньоторговельного обігу з метою захисту вітчизняного виробника [6]. Погоджуємось з позицією автора щодо призначення мита, але заперечуємо неможливість віднесення його до податків.

Так, одним з аргументів Вовчак О.Д. є неможливість перенесення сплаченого мита на кінцевого споживача, а отже не характерність ознак непрямих податків для мита. Водночас підприємство, сплативши мито при ввезенні товарів на митну територію України, відносить суми сплачених податків до витрат, що потім розподіляються на відпускні ціни товарів всередині країни, а отже припущення автора щодо неподаткової натури мита є хибними [10]. Аналогічна позиція щодо двоякого трактування природи мита висловлюється Гарматієм Т. Д., який наголошує, що воно найближче до непрямих податків, але, на думку автора, носить чітко виражений умовний характер [13]. Варто відзначити, що всі податки мають певну умовність, адже для кожного з них в Податковому та Митному кодексах України чітко прописано момент виникнення зобов’язання зі сплати. Незрозумілим є аналіз

функціонально-сутнісних характеристик мита Гутко Л.В. з огляду на віднесення до митних платежів митних податків та митних зборів, а до митних податків – мита та інших митних податків [15]. Загалом існують митні платежі та митні збори. До митних платежів відносять власне мито, ПДВ з ввезених товарів та акцизний податок з ввезених товарів. Гаманкова О. О., Артюх Т. М., Горянська С. В. в своєму дослідженні хоча й наголошують на регулятивній сутності митних платежів, в тому числі й мита, але аналізують його саме як фіскальний елемент економіки України та пропонують шляхи для зміцнення саме такої його функції. Науковцями представлено функції митних платежів у вигляді захисної, фіскальної, регулятивної та політичної [11]. Частково погоджуючись з авторами щодо необхідності підвищення ефективності адміністрування митних платежів, варто відзначити, що наведені функції стосуються не митних платежів, а власне мита, як початково регулятивного інструменту. Наприклад, ПДВ з ввезених товарів аж ніяк не можна представити, як захисний інструмент зовнішньої торгівлі або політичного тиску на іншу країну. Крім того, захисну, політичну та регулюючу функції мита варто об'єднувати в просто регулюючу функцію, адже все одно мито – інструмент для регулювання міжнародної торгівлі, а не тиску на країни. Гринчишин Я.М. у своїй статті аналізує проблематику можливості віднесення мита до прямих та непрямих податків. Зазначаючи, що мито за своєю природою можна віднести до прямих податків, наводячи приклад ввезення на митну територію України товарів громадянами для власних потреб [17]. Не погоджуючись з автором, варто відмітити, що у вищенаведеному випадку кінцевим споживачем і є громадянин, що ввіз товари на територію України, а тому в загальному випадку вартістю таких товарів і буде сума фактурної вартості та митних платежів, що свідчить про ознаки непрямих податків. Прямі податки стосуються конкретного об'єкта оподаткування, водночас як непрямі є податками на споживання. Митною вартістю загалом є сума всіх витрат, понесених на придбання, транспортування до кордону тощо, а тому заздалегідь важко відповісти однозначно на рахунок митної вартості певного товару. Нанюк І. С.,

Маруженко Д. С. розглядають мито як регулювальний інструмент, в частині застосування експортного мита. Автори наголошують, що застосування вивізного мита має мати тимчасове точкове застосування, а в загальному випадку автори представляють експортне мито більш як негативний інструмент, що обмежує схильність до експорту та притік валюти в країну [30].

Частково погоджуємось з авторами, зауважуючи, що обмеження схильності до експорту та притоку валюти через скорочення такого експорту має тимчасовий характер, що нівелюватиметься в подальшому експортом готової продукції на противагу сировини. Обмеження експорту сировини призводить до розвитку обробної промисловості, що вироблятиме готову продукцію з вартістю вищою за вартість сировини, а тому в довгостроковій перспективі держава отримує розвиток промислової галузі, а також зростання експорту та притоку валютної виручки в країну. Дані твердження корелюють з позицією меркантилістів та класиків політекономії, що наведені вище

Таким чином, мито в науковій літературі розглядається з двох точок зору: як фіскальний або як регулювальний інструмент. Погоджуємось з авторами на рахунок недопущення значної фіскальної завантаженості на підприємства, але також відзначаємо, що розвиток національної економіки в частині розбудови та модернізації промислового комплексу більшою мірою залежить від стану захищеності вітчизняних виробників від конкуренції більш технологічної та сучаснішої продукції іноземних виробників.

З даної точки зору, мито має всі ознаки інструменту, який, з однієї сторони, заохотить ввезення на митну територію України високотехнологічного обладнання для виробництва, а з іншої – на період розбудови нових підприємств, дозволить конкурувати їм з іноземною аналогічною продукцією. Враховуючи залежність бюджету України від надходжень митних платежів загалом, відзначаємо, що фіскальну функцію в них відігріє власне ПДВ із ввезених товарів. Мито історично застосовується з метою регулювання зовнішньої торгівлі держави в частині обмежень та заохочень ввезення чи вивезення товарів з метою формування оптимальної структури національного

виробництва, вирівнювання платіжного балансу тощо. Тому, можна стверджувати, що мито, як елемент митних платежів, є виключно регулювальним інструментом. Фіскальну функцію ПДВ з ввезених товарів, а також регулювальну акцизного податку розглянемо в другому розділі даного дослідження.

Повертаючись до основних напрямків економічної політики, що розглядалися вище та закріплені в Господарському кодексі України, можна схематично представити основні складові економічної політики держави, у невід'ємному взаємозв'язку з якими знаходиться митна політика (рис. 1.1).

Таким чином, наголошуємо на першочерговому взаємозв'язку митної політики з зовнішньоекономічною політикою, структурно-галузевою й антимонопольно-конкурентною. Власне це ті напрями політики, що передбачають врахування зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на формування митної політики. Водночас валютна та податкова політики більше корелюють з митною політикою під час її реалізації.

Рис. 1.1. Взаємозв'язок митної політики з іншими політиками в системі державної економічної політики

Джерело: узагальнено за даними джерел [1-2; 14].

Поняття «митна політика» визначається кожною країною відповідно до специфіки її територіального розміщення, обсягу міжнародного товарообігу, діяльності органів державного управління, діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності тощо. Розглянемо, як визначають сутність даного поняття в різних країнах та об'єднаннях країн світу. Митну політику, як оптимальну конфігурацію цілей, принципів, функцій, напрямів ведення митної справи, визначено законодавством Сполучених Штатів Америки. В Європейському Союзі (далі – ЄС) закріплено даний термін як складову частину внутрішньої і зовнішньої політики держави, що здійснюється в рамках відповідних закріплених законом інституцій [10-12].

Митна політика також формується, виходячи з потреб галузей, але з урахуванням міжнародних домовленостей, що і є обмежуючими факторами (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Фактори, що впливають на формування митної політики
Джерело: узагальнено за даними джерел [2; 17].

У будь-якому випадку загальні орієнтири та власне суть митної політики закладається в стратегіях, що спрямовані на реалізацію такої політики та мають конкретний і прикладний характер. Такі стратегії затверджуються на загальнодержавному рівні та стосуються конкретного напрямку діяльності

держави. Наприклад, стратегія розвитку галузі авіабудування або стратегія реалізації економічної політики. Тобто, маючи різний рівень деталізації, вони повинні носити довгостроковий характер.

Якщо логічно відобразити взаємопов'язаність основоположних понять в системі реалізації митної політики, то отримаємо наступну схему, що зображена на рис. 1.3.

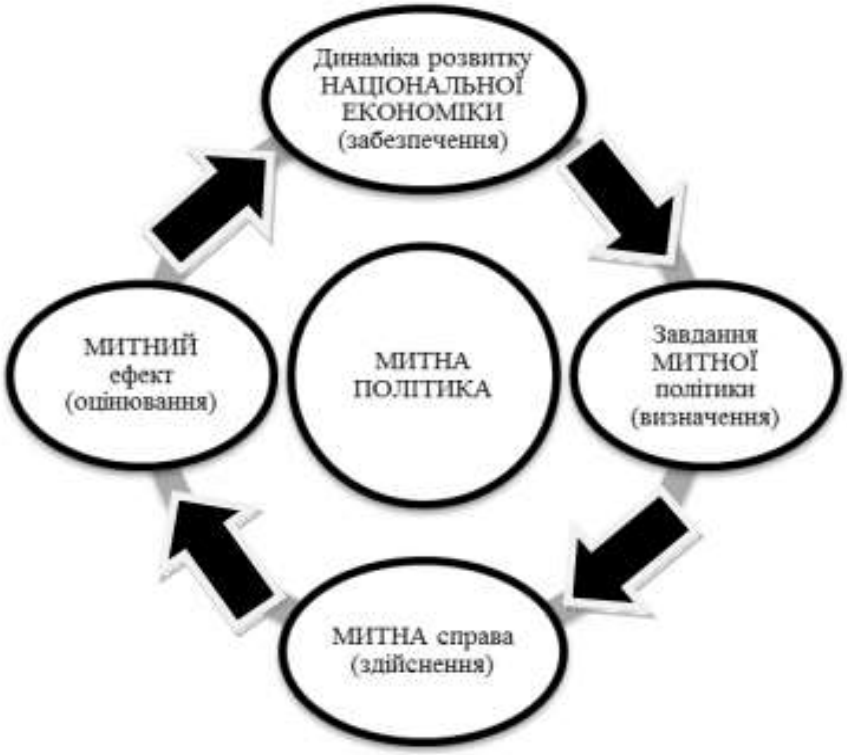

Рис. 1.3. Процес забезпечення реалізації митної політики
Джерело: узагальнено за даними джерел [5; 17].

Отже, ефект митної політики (митний ефект) – це вплив (результат) конкретних заходів здійснення митної справи на забезпечення розвитку національного товаровиробника. Таким чином, відійшовши від трактування митної політики як інструменту формування доходної частини державного бюджету, робимо акцент саме на її впливі на національну економіку, розширивши такий влив від державної системи перерозподілу доходів до реального сектору національної економіки.

Ефект митної політики є поняттям динамічним, що в кожний проміжок часу може змінювати своє значення як кількісно, так і якісно. Даний факт

пояснюється кореляцією митних ефектів з конкретними завданнями митної політики, що мають визначатися в рамках стратегії, яка визначатиме митну політику держави.

Таким чином, поняття «ефект митної політики» (митний ефект) в даному ланцюгу посяде проміжне місце між митною справою та динамікою розвитку національної економіки. Отримаємо іншу інтерпретацію поняття митної політики – діяльності держави щодо визначення завдань митної політики, їх реалізації шляхом здійснення митної справи, оцінювання митних ефектів її здійснення з метою забезпечення сталого розвитку економіки

РОЗДІЛ 2. ОЦІНЮВАННЯ ЗОВНІШНІХ ТА ВНУТРІШНІХ ЕФЕКТІВ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

2.1. Оцінка регулювального впливу митної політики України на обсяги та структуру внутрішнього товаровиробництва

Митна політика України визначається низкою правил і регуляцій, які визначають імпорт та експорт товарів через митний кордон країни. Ця політика має важливе значення для економіки України, а також для забезпечення дотримання законів та норм безпеки.

Основні аспекти митної політики України включають в себе наступне:

1. Митні ставки: Україна встановлює митні ставки на імпортні та експортні товари. Ці ставки можуть бути специфічними (вказуються в гривнях за одиницю товару) або адвалорними (відсоток від вартості товару). Митні ставки можуть змінюватися в рамках торговельних угод, які Україна укладає з іншими країнами або торговельних блоками.

2. Митні зони: Україна має різні митні зони, включаючи митні та зони вільної торгівлі. Зони вільної торгівлі сприяють розвитку експорту та імпорту товарів, зменшуючи митні обмеження.

3. Тарифне регулювання: митна політика включає в себе також тарифне регулювання, яке визначає правила та обмеження для імпорту та експорту певних товарів, таких як продукти харчування, нафта, газ, тощо.

4. Відомчі особливості: деякі товари підпадають під особливий контроль та регулювання з боку різних міністерств та відомств. Наприклад, продукти харчування можуть підпадати під контроль Міністерства сільського господарства, а лікарські засоби - під Міністерство охорони здоров'я.

5. Митні послуги та процедури: Україна надає різні митні послуги та процедури, які дозволяють підприємствам та особам проводити митні операції, включаючи оформлення митних декларацій, сплату мит та інше.

Митна політика України також пов'язана з її міжнародними зобов'язаннями, включаючи торговельні угоди з іншими країнами та членство в

Світовій торговій організації (СТО). Політика митного регулювання впливає на зовнішню торгівлю, економічний розвиток і конкурентоспроможність України на міжнародному ринку.

Розрахуємо та проаналізуємо показник чистого експорту для України за 2018-2022 рр., використовуючи значення експорту та імпорту товарів і послуг (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Обсяги експорту та імпорту товарів і послуг в Україні у 2018-2022 рр*.

	2018	2019	2020	2021	2022
Експорт, млн дол. США					
Товари	63320,7	53901,7	38127,1	36361,7	43264,7
Послуги	14233,2	11520,9	9736,7	9868,0	10714,4
Всього	***77553,9***	***65422,6***	***47863,8***	***46229,7***	***53979,1***
Імпорт, млн дол. США					
Товари	76986,8	54428,7	37516,4	39249,8	49607,2
Послуги	7523,0	6373,1	5523,0	5326,5	5476,1
Всього	84509,8	60801,8	43039,4	44576,3	55083,3
Чистий експорт, млн дол. США					
Всього	***-6955,9***	***4620,8***	***4824,4***	***1653,4***	***-1104,2***

* *Джерело: складено автором на основі [17-18].*

Відзначимо, що показник чистого експорту за останні 5 р. мав позитивне значення. Даний факт пояснюється більшим падінням обсягів імпорту товарів у порівнянні з їх експортом в період кризових явищ в економіці країни в дані роки, але жодним чином не стосується ефектів митної політики країни. Сумарний показник чистого експорту за останні 5 р. для України становить 28 млрд доларів США, що чинить негативний ефект, перш за все, на валютний курс та спроможність держави ефективно оперувати зовнішнім боргом.

У даній ситуації уряду варто приймати управлінські рішення щодо формування та реалізації такої митної політики, що дозволить нарощувати експорт та скорочувати імпорт одночасно для досягнення показником чистого експорту сталого позитивного значення. Варто відзначити, що обсяг експорту можна збільшувати як в кількісному вимірі, так й у вартісному, тобто йти або екстенсивним, або інтенсивним шляхом.

Розглянемо детальніше структуру товарних груп експорту та імпорту саме товарів України за 2022 р. для з'ясування тих сфер економіки, де наявні резерви стосовно переорієнтації на експорт продуктів переробки сировини, що експортується сьогодні.

Надалі дослідження стосуватиметься саме переміщення через митний кордон України товарів, а не послуг, адже митна політика та митна справа стосуються питань переміщення товарів. Крім того, виходячи з даних, наведених в таблиці 2.1, можна відзначити стабільне позитивне сальдо між експортом та імпортом послуг впродовж останніх 10 років, що пом'якшує негативні ефекти від'ємного сальдо в товарній частині показника чистого експорту України (рис. 2.1).

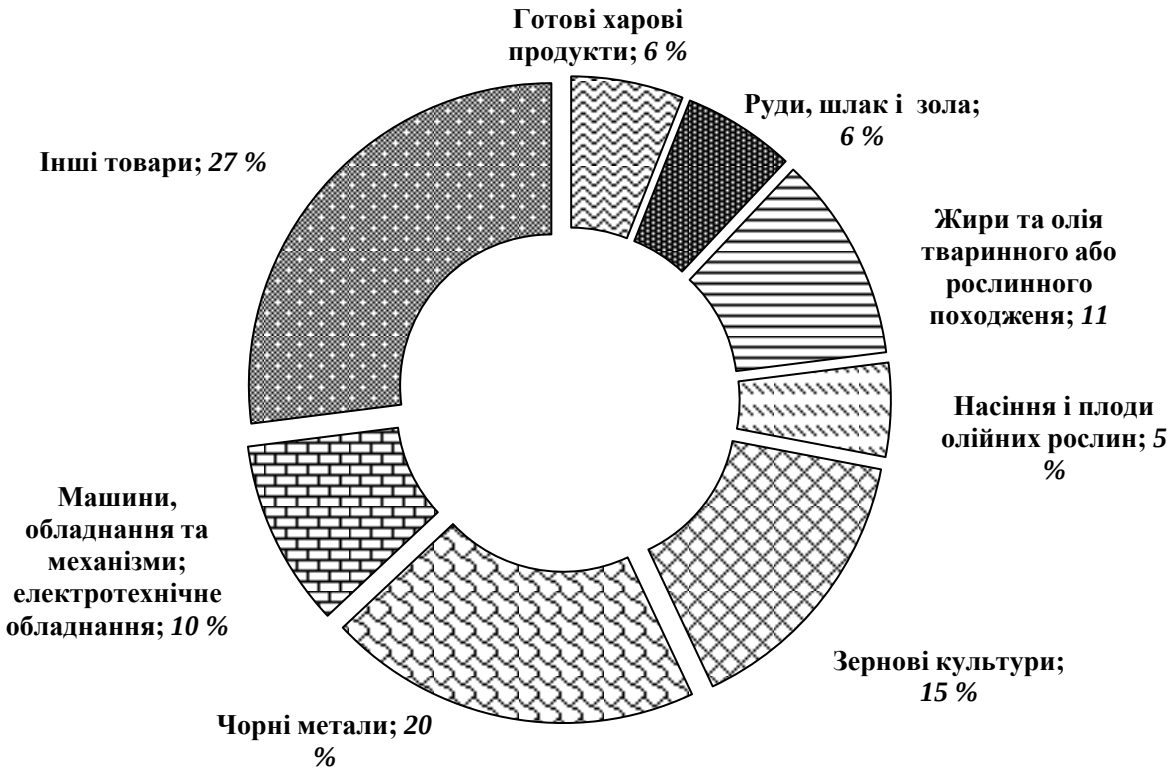

Рис. 2.1. Товарна структура експорту України в 2022 р., %
Джерело: складено автором на основі [11; 14-15].

Резервами для стримування простого експорту сировини є нарощування обсягів виробництва металургії, зокрема – переробки брухту чорних металів (20 % експорту) та будівництво агропромислового комплексу з переробки насіння і плодів олійних рослин (5 % експорту).

Враховуючи характер готової продукції та напівфабрикатів із зернових культур, нехтуємо можливістю переробки таких культур, адже загальноприйнятою світовою практикою є переміщення продовольства саме у вигляді сировини, а тому стримування експорту зернових може призвести на переорієнтацію партнерів України на інших постачальників, а тому мати виключно негативний митний ефект.

Основними групами товарів у структурі імпорту України (рис. 2.2), що підлягають стримуванню, є: вироби з металів (6 % імпорту), текстильні вироби (3 % імпорту), продукція хімічної галузі (13 % імпорту), машини, обладнання та механізми (20 % імпорту), а також продукти переробки нафти (до 24 % імпорту).

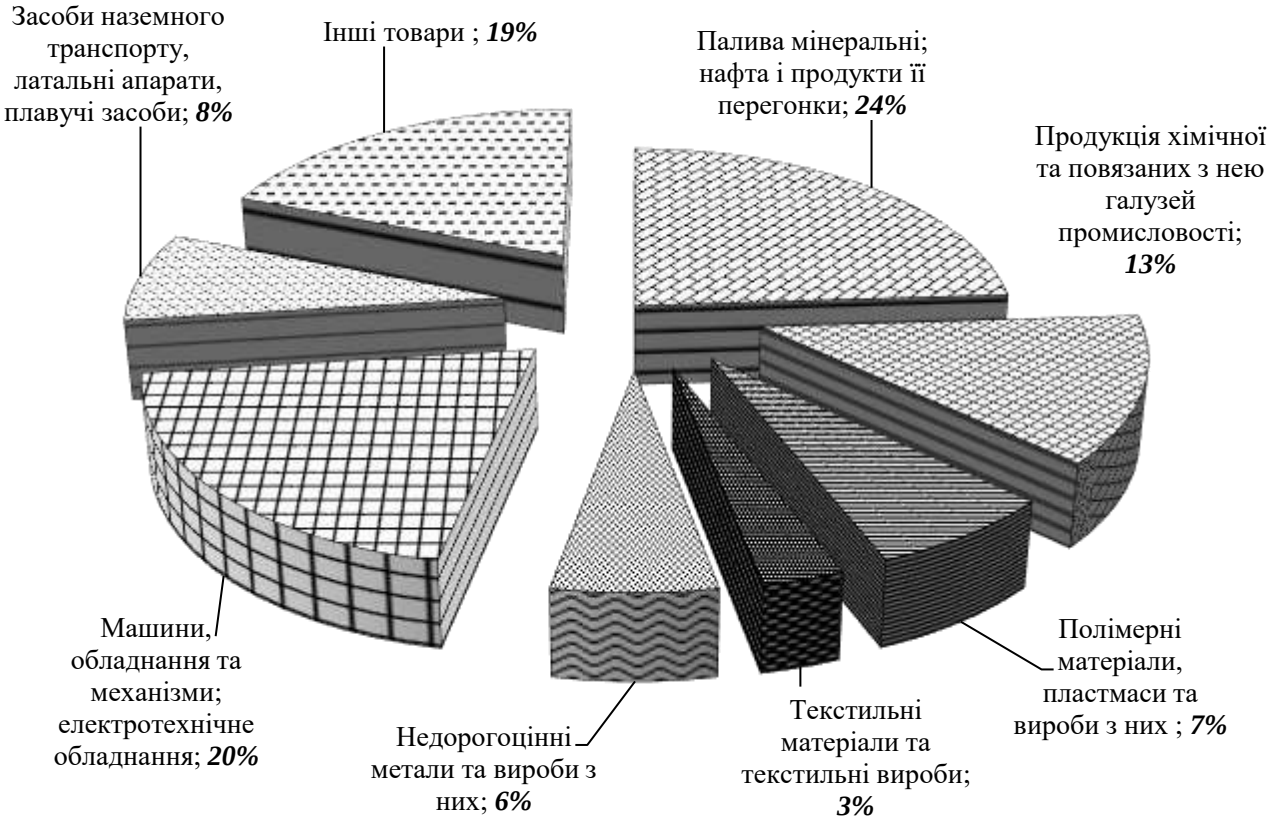

Рис. 2.2. Товарна структура імпорту України в 2022 р.

Джерело: складено автором на основі [9-10; 23].

Для розуміння можливих комплексних рішень в рамках митної політики, проведемо ретроспективний аналіз вдалого застосування її інструментів для розвитку окремої галузі економіки України.

Для розбудови високоефективної та самодостатньої економіки України необхідно використовувати як ресурси сільського господарства, так і промисловий потенціал країни. Враховуючи вищевикладене, одним з найефективніших інструментів регулювання структури виробництва та економіки держави загалом є митна політика. Тому, об'єктом дослідження для визначення ефектів митної політики в конкретній галузі обрано одну з найпотужніших сільськогосподарсько-промислових сфер української економіки – вирощування соняшнику та виробництво олії з його насіння, вихідною точкою стрімкого розвитку якої стало саме запровадження вивізного мита на насіння соняшнику.

У наукових працях, присвяченим митній політиці, зокрема, у сфері експорту насіння соняшнику, досі предметно не було визначено зовнішні та внутрішні ефекти такої політики, не здійснено аналіз фінансових ефектів для бюджету держави в абсолютному вимірі.

Ключовими заходами регулювання олійно-жирової галузі в частині виробництва соняшникової олії стало ефективне застосування інструментів митної політики у сфері експорту насіння соняшникового, економічної політики підтримки виробників сільськогосподарської продукції.

Митна політика втілилася у запровадженні вивізного мита на насіння соняшникове, квотування і ліцензування обсягів експорту насіння соняшникового та соняшникової олії з 2008 по 2010 роки [36-38].

У 1999 році в Україні вперше прийнято закон, що встановив вивізне мито на насіння окремих видів олійних культур, зокрема й соняшнику, на рівні 23 %. Як і на підставі чого змінювалася ставка вивізного мита на насіння соняшнику можна побачити у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Зміна ставки вивізного мита на насіння соняшнику у 1999-2022 рр*.

Рік	Ставка вивізного мита на насіння соняшнику, %	Нормативно-правовий документ		
		Тип, дата, №	Назва	Коротка суть документу
1999	23	Закон України від 10.09.1999 № 1033-XIV	Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур	Встановлено вивізне мито на насіння окремих олійних культур
2001	17			
2005	16	Закон України від 07.07.2005 № 2773-IV	Про внесення змін до Закону України "Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур"	Визначено, що починаючи з 1 січня 2007 р. ставка вивізного мита на насіння окремих олійних культур щороку зменшується на 1 відсотковий пункт до значення 10 відсотків
2007	15			
2008	14			
2009	13			
2010	12			
2011	11			
2012 -2022	10			

**Джерело: складено автором на основі [4-5; 11-13].*

Запровадження вивізного мита стало відправною точкою в розвитку самодостатнього сільськогосподарсько-промислового комплексу з власною сировинною базою і повним циклом виробництва. Таку митну політику в галузі спричинило зростання обсягу насіння соняшнику, що вивозився за межі України, водночас зі збільшенням частки його експорту на противагу використанню в олійно-жировій промисловості для виробництва олії.

Станом на 2022 р. під вирощування соняшнику у світі було відведено 25581 тис. га посівної площі, з них в Україні – 6400 тис. га, що складало більше 25 % світової посівної площі під даною культурою. За попередньою інформацією у світі з 1 га посівних площ отримували 1,86 тонни насіння соняшнику, у той час як український показник досяг 2,14 тонни, тобто переважав середньосвітовий на 15 %. Загальні збори насіння соняшнику в 2017 році за попередніми розрахунками у світі склали 47456 тис. тонн, з них

українськими аграріями було зібрано 13700 тис. тонн, що складає 28,87 % від світового урожаю [15-17].

З насіння соняшнику в 2021/2022 аграрному році у світі виготовлено 18440 тис. тонн олії, з них в Україні – 5913 тис. тонн або 32 %. При цьому більше 99 % загального українського врожаю направлено саме на переробку, з метою виготовлення олії [19-21].

Україна сьогодні – найбільший світовий експортер соняшникової олії. В 2021/2022 аграрному році з території нашої держави експортовано 5341 тис. тон олії з насіння соняшнику, що склав приблизно 55 % світового експорту даного продукту, забезпечивши майже 31 % світового попиту

Сьогодні Україна – топ-експортер продуктів переробки соняшнику у світовому масштабі. Наша держава забезпечує 30 % світового попиту на соняшникову олію та 30 % світового попиту на соняшниковий шрот.

Внутрішніми ефектами застосування митної політики в галузі разом з іншими заходами державного регулювання в реальному секторі економіки стало збільшення з 1998 р. середньої родючості ґрунтів, обсягів зібраного насіння соняшнику, обсягів переробки насіння соняшнику в олію тощо.

Основними зовнішніми ефектами такої політики є збільшення частки України в загальносвітовому обсягу експорту соняшникової олії, перетворення нашої держави на основного світового постачальника продуктів переробки насіння соняшнику.

Встановлено, що за рахунок митної політики, спрямованої на збільшення використання насіння соняшнику для виробництва олії, а не простого експорту сировини, у цінах 2017 року на кожній тонні врожаю соняшнику держава додатково отримує 33,53 дол. США.

Для забезпечення сталого розвитку економіки необхідно сформувати та реалізувати багатогранну митну політику, що буде мати ознаки протекціоністської для пріоритетних галузей економіки й ліберальної для інших галузей. Наголошуємо на тому, що митна політика не може бути розроблена та трактуватися уніфіковано, так само як і митний ефект. У різних

галузях економіки конкретний інструмент митної політки варто застосовувати індивідуально.

2.2. Фіскальні ефекти митної політики України

Митна політика України може мати значний вплив на фіскальну систему країни і загальну економіку. Фіскальні ефекти митної політики включають наступне:

1. Збільшення доходів державного бюджету: однією з основних цілей митної політики є збільшення доходів державного бюджету. Це досягається через збільшення митних зборів, податків на імпортні товари та інші збори, пов'язані з зовнішньоекономічною діяльністю.

2. Захист внутрішнього виробництва: митна політика може встановлювати митні бар'єри на імпортні товари, що сприяє захисту внутрішнього виробництва та промисловості. Це може призвести до зростання обсягу виробництва в країні та зменшення залежності від імпорту.

3. Регулювання зовнішньої торгівлі: митна політика може використовуватися для регулювання зовнішньої торгівлі, зокрема для зменшення торгового дефіциту або заохочення експорту певних товарів.

4. Вплив на ціни споживчих товарів: за допомогою митних ставок можна контролювати ціни на імпортні товари. Збільшення мит може призвести до зростання цін на імпорт, що може вплинути на інфляцію і життєвий рівень населення.

5. Заохочення інвестицій: митна політика може вплинути на рішення іноземних інвесторів. Зниження митних бар'єрів і спрощення митних процедур можуть зробити країну більш привабливою для іноземних інвестицій.

6. Підтримка певних галузей: митна політика може бути використана для підтримки певних галузей економіки, надавати пільги для імпорту обладнання для нових технологій або стимулювати виробництво стратегічних товарів.

7. Міжнародна співпраця: митна політика також впливає на міжнародні відносини та торговельні відносини з іншими країнами, і може мати політичні та економічні наслідки.

Важливо враховувати, що митна політика повинна бути ретельно спроектована та налагоджена з огляду на специфічні потреби та цілі країни. Неправильно спроектована митна політика може мати негативний вплив на економіку та відносини з іншими країнами.

У загальному випадку фіскальні ефекти митної політики стосуються стану наповнення державного бюджету країни. Враховуючи викладене в попередніх розділах, зауважуємо, що фіскальна функція є другорядною для митних органів держави в порівнянні з регулювальною. Однак, погоджуємось з Лялька А.Б. щодо історичного формування фіскальної спрямованості митних органів в країнах пострадянського простору, а вже потім – регулювальної, тобто орієнтації на підтримку національного виробника [17-18].

Як зазначає у своєму дослідженні Криклій А. С., фіскальна функція в митній справі – це напрям діяльності митної адміністрації у сфері адміністрування та контролю за сплатою митних платежів, основною метою якої є наповнення державного бюджету [23].

Дослідження динаміки та структури надходжень митних платежів, своєю чергою, може продемонструвати проблематику залежності бюджету України від стану зовнішньоекономічної діяльності та виокремити складові митних платежів, що мають яскраве фіскальне призначення. З іншої сторони, зважаючи на той факт, що митна політика реалізується шляхом здійснення митної справи, митні ефекти можна розглядати та аналізувати також як можливі наслідки здійснення конкретних заходів та процедур митного контролю.

Повертаючись до розглянутої вище проблематики, що досліджується науковцями та практиками митної справи в Україні, варто в дослідженні ефектів митної політики здійснювати прив’язку таких ефектів: по-перше, до 96 економічних передумов запровадження певних заходів в рамках митної

політики; по-друге, до конкретних процедур митного контролю та митних ризиків, що передували проведенню таких процедур.

На нашу думку, саме такий порядок аналізу дозволить наочно продемонструвати причинно-наслідковий зв'язок виникнення певного виду фіскальних митних ефектів. Аналіз від абстрактного до конкретного дозволить як виділити основні види митних платежів, що мають найбільший фіскальний ефект, так і продемонструвати, як досягти максимальної фіскальної ефективності в умовах лібералізації та вибірковості митного контролю, побудованої на системі управління ризиками. Аналізуючи динаміку надходжень митних платежів та їх складових до Державного бюджету України в 2018-2022 роках (рис. 2.3), спостерігаємо загальний позитивний тренд всіх показників. Водночас крива надходжень ПДВ із ввезених товарів на митну територію України повністю повторює динаміку кривої надходжень митних платежів.

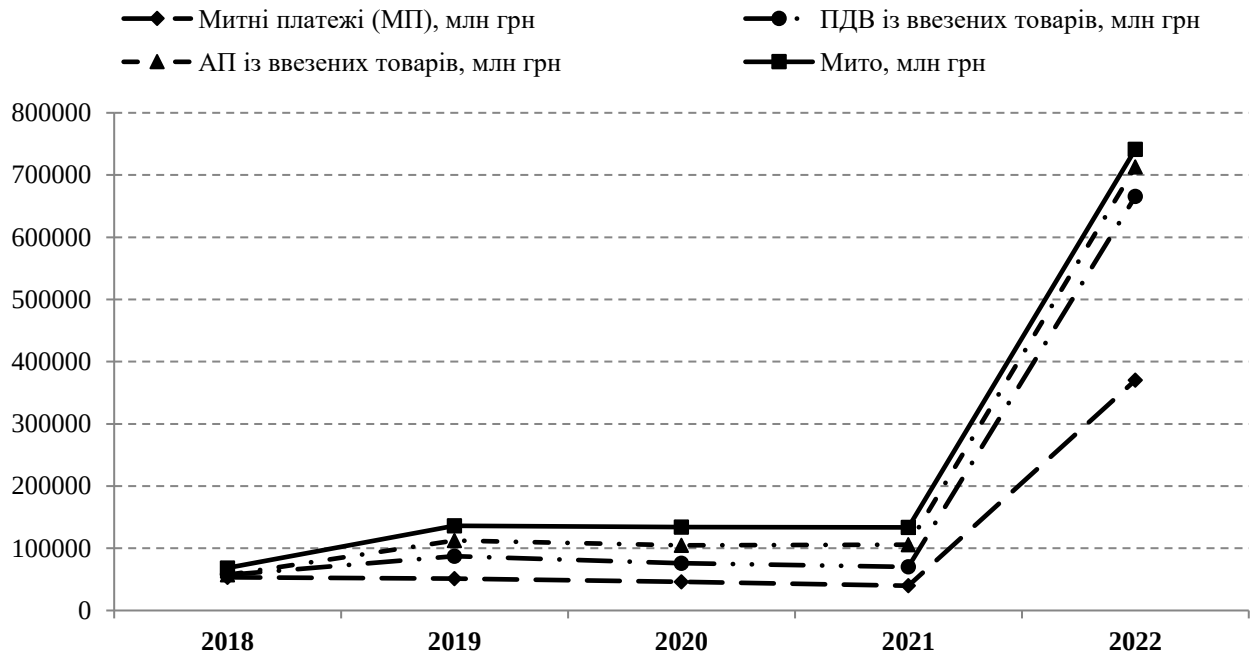

Рис. 2. 3. Динаміка надходжень митних платежів до Державного бюджету України та їх складових в 20187-2022 рр.

Джерело: складено автором на основі [2; 8-9].

Обсяги надходжень митних платежів до Державного бюджету України з 2018 р. до 2022 р. збільшилися з 53061,40 млн грн до 370162,56 млн 97 грн,

тобто в середньому за рік митні платежі зростали на 26425,10 млн грн або на 17,57 %. Одночасно обсяги надходжень до Державного бюджету України ПДВ із ввезених товарів зросли з 41685,54 млн грн в 2018 р. до 295377,32 млн грн в 2022 р., тобто зростали за рік в середньому на 21140,98 млн грн або на 17,72 %. Таким чином, середньорічні темпи приросту надходжень митних платежів та ПДВ із ввезених товарів, що склали 17,57 % та 17,72 % відповідно, підтверджують синхронність динаміки даних показників.

Динаміка надходжень акцизного податку з ввезених товарів на митну територію України та мита менш синхронні з динамікою митних платежів та ПДВ з ввезених товарів (рис. 2.4), при чому обсяги надходження АП з ввезених товарів в 2018-2022 рр. перевершили обсяги надходжень до Державного бюджету України мита. Обсяги надходжень АП з ввезених товарів зросли з 2018 р. по 2022 р. з 1495,55 млн грн до 47708,62 млн грн, тобто середньорічний абсолютний приріст показника склав 3851,09 млн грн або 33,45 % щорічно. Такий розмір середньорічного темпу приросту є найбільшим серед складових митних платежів і перевищує найближчий за розміром майже в 2 рази.

Обсяги надходжень мита до Державного бюджету України зросли з 9880,31 млн грн в 2018 р. до 27076,62 млн грн в 2022 р., тобто мито зростало в середньому на 1433,03 млн грн на рік або на 8,76 % і є найбільш сталим елементом митних платежів з огляду на обсяги.

Така асинхронність динаміки надходжень елементів митних платежів пояснюється тим фактом, що обсяги ПДВ з ввезених товарів повністю залежать від сум, що прописані в контрактах поставок, укладеними суб’єктами ЗЕД, а тому повністю співпадає з динамікою загальних надходжень митних платежів, обсяги надходжень мита залежать від ставок мита згідно Митного тарифу (середня ставка мита згідно Митного тарифу постійно знижувалася за досліджуваний період), а обсяги надходжень АП з ввезених товарів залежать від бази оподаткування АП та його ставок (за досліджуваний період здійснювалося постійне збільшення ставок акцизу). Проаналізувавши динаміку надходжень митних платежів та їх елементів до Державного бюджету України,

варто зазначити, що структура митних платежів розвивалася аналогічно. За 2018-2022 рр. митні платежі в середньому складалися на 83 % з ПДВ з ввезених товарів, на 11 % з мита та на 6 % з АП з ввезених товарів (рис. 2.4).

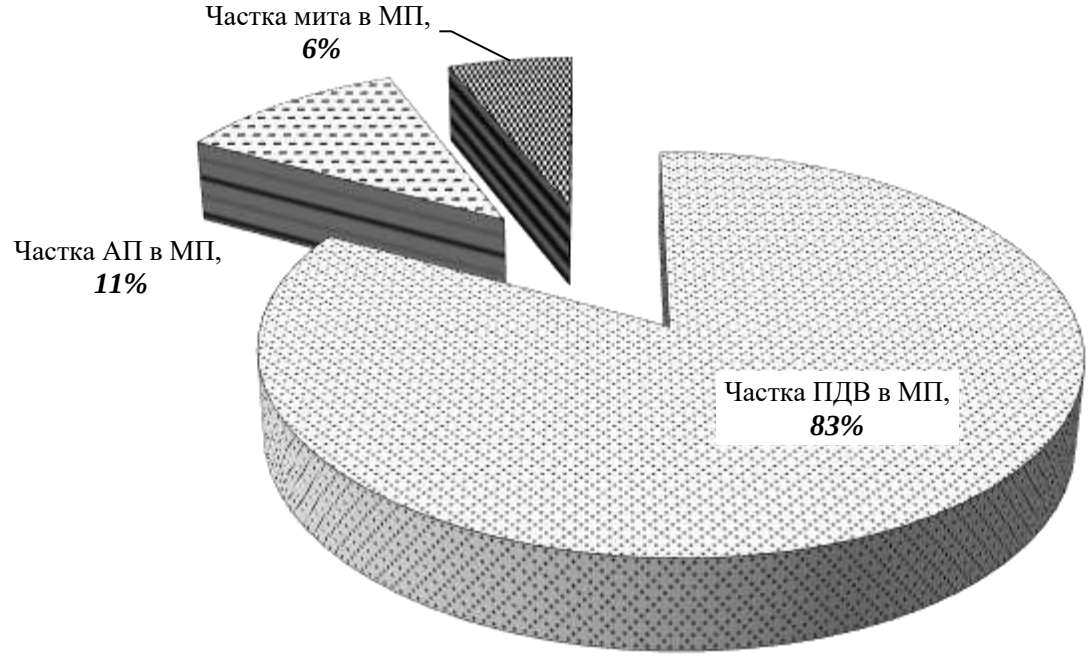

Рис. 2. 4. Середня розрахункова структура митних платежів в 2018-2022 рр., %

Джерело: складено автором на основі [22].

Зазначимо, що саме митні платежі є основою наповнення Державного бюджету України. Проведений аналіз показує, що за досліджуваний період частка митних платежів, що адмініструються митними органами України, загалом у податкових надходженнях Державного бюджету України не була нижчою за 44 % (рис. 2.5).

Звичайно, можна вести мову про центральну роль митних платежів у наповненні бюджету України, як вагомий важіль перерозподілу ВВП країни, однак, варто зазначити, що бюджет України є катастрофічно кризовим з огляду на дохідну базу. За рекомендаціями Всесвітньої митної організації частка митних платежів у податкових надходженнях бюджету країни не має перевищувати 5-10 % для безризикового функціонування державних фінансів.

Бюджетом середнього ризику є той бюджет, частка митних платежів у податкових надходженнях якого знаходиться в діапазоні від 10 % до 18 %.

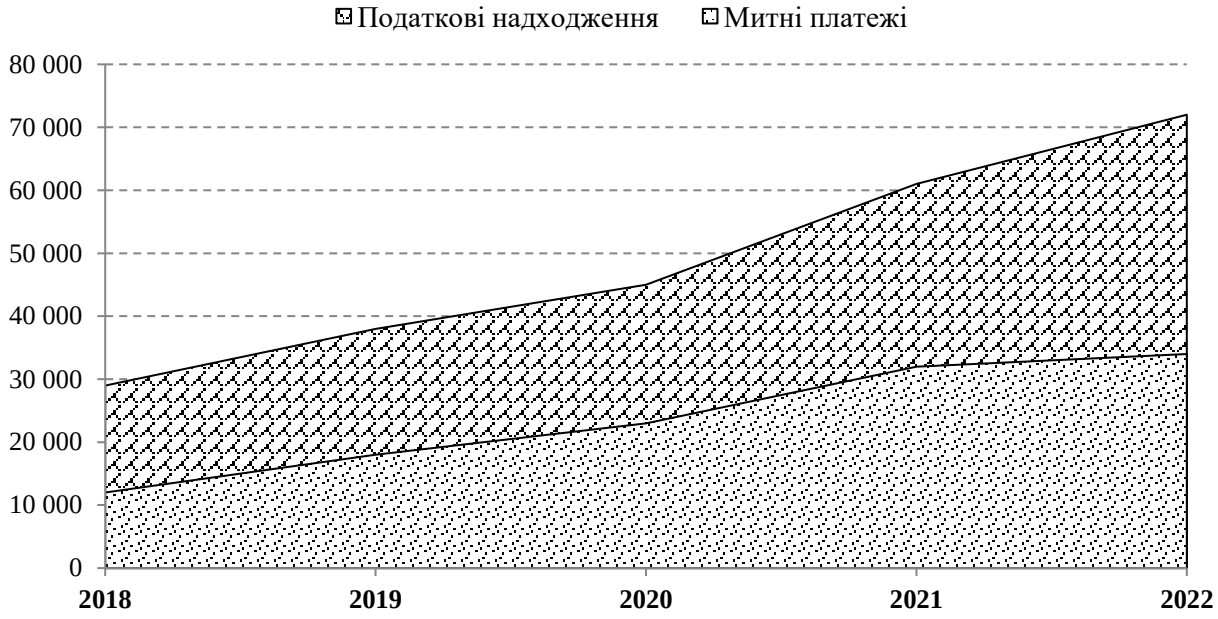

Рис. 2.5. Частка митних платежів у податкових надходженнях Державного бюджету України в 2018-2022 РР.

Джерело: складено автором на основі [20; 24-26].

На підтвердження вищевикладеного стосовно кризовості Державного бюджету України розглянемо динаміку надходжень митних платежів, розрахованих у доларах США (рис. 2.6).

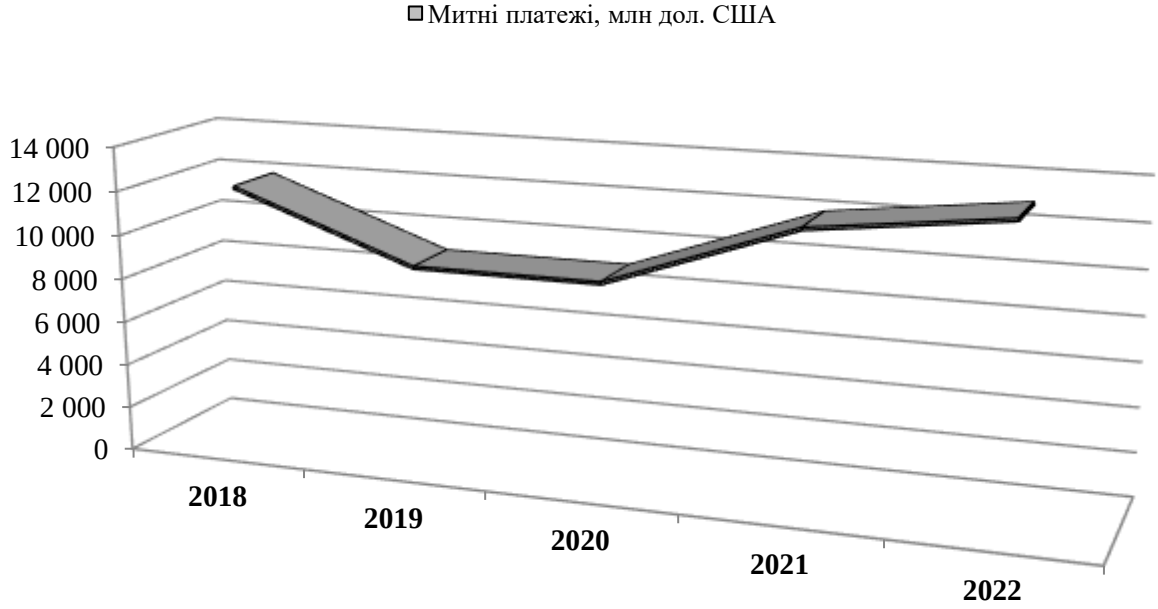

Рис. 2. 6. Динаміка надходжень митних платежів до Державного бюджету України в 2018-2022 рр.

Джерело: складено автором на основі [24; 31].

Що ж сказати про Державний бюджет України, частка митних платежів в якому щороку перевищує 40 %, а рекомендовані 5-10 % забезпечує одна Київська міська митниця, митні платежі в якому є основою дохідної бази. Результати здійснення митного контролю та застосування інструментів митної політики не мають однозначного трактування, застосовуючи поняття митного ефекту, про що зазначено вище. Враховуючи результати дослідження, отримані в даному та попередньому розділі, зазначаємо, що вони є, по суті, точковими, а тому можуть застосовуватися як певні сигнали для здійснення конкретних заходів. Тут варто розуміти, що необхідним у митній політиці є оперативність прийняття рішень і на основі таких сигналів будуть забезпечувати прогнозовані митні ефекти, закладені в митну політику, з фактичними.

2.3. Митний аудит як метод забезпечення внутрішніх та зовнішніх митних ефектів

Митний аудит – це процес перевірки та оцінки діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (фізичних та юридичних осіб), які здійснюють митну декларацію і митне оформлення товарів, а також забезпечення дотримання митних та податкових законів. Митний аудит може бути важливим методом для забезпечення як внутрішніх, так і зовнішніх митних ефектів.

Можливі ефекти митного аудиту:

1. Забезпечення внутрішніх митних ефектів:

- вдосконалення внутрішньої системи керування митними операціями: Митний аудит допомагає суб'єкту зовнішньоекономічної діяльності оцінити і вдосконалити свою систему митного управління, щоб дотримуватися митних правил та нормативів;
- зменшення ризику помилок та порушень: Митний аудит допомагає ідентифікувати можливі порушення митних правил та допомагає виправити їх перед тим, як вони можуть призвести до серйозних проблем;

➢ оптимізація митних процедур: Результати митного аудиту можуть допомогти оптимізувати митні процедури, щоб скоротити час і витрати на митне оформлення товарів;

➢ зменшення податкового навантаження: Шляхом правильного визначення митних обов'язків та податків можна зменшити податкове навантаження і підтримати фінансовий ефективність операцій.

2. Забезпечення зовнішніх митних ефектів:

✓ покращення відносин із митницею: Періодичні митні аудити можуть сприяти покращенню відносин із митницею та підвищенню рівня довіри між сторонами;

✓ зменшення ризику митних перешкод: Дотримання митних правил і норм через митний аудит допомагає зменшити ризик митних перешкод при імпорті та експорті товарів;

✓ підвищення репутації на міжнародному ринку: Якщо суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності відомий своєю дотриманою митною та податковою практикою, це може позитивно вплинути на його репутацію серед іноземних партнерів.

Митний аудит важливий як для підприємств, які здійснюють міжнародну торгівлю, так і для митниць, які контролюють потік товарів через кордон. Він сприяє впорядкуванню процесів, підвищенню ефективності та дотриманню митних та податкових правил.

Внутрішні та зовнішні митні ефекти є відображенням стану реалізації митної політики України й відповідними індикаторами, що сигналізують про відхилення результатів від запланованих. Сукупність митних ефектів повинна стати для уряду засобом моніторингу процесів в економіці для реагування на негативні явища, що стали наслідком запровадження конкретних заходів в рамках митної політики. Водночас прийняття відповідних управлінських рішень на рівні уряду носить довготривалий характер, що пояснюється необхідністю узгодження відповідних управлінських рішень між профільними відомствами як на рівні держави, так і на міжнародному рівні.

Для візуалізації як значення, так і проблематики митного аудиту розглянемо фактичні результати діяльності підрозділів митного аудиту ДФС України за 2018-2022 рр.

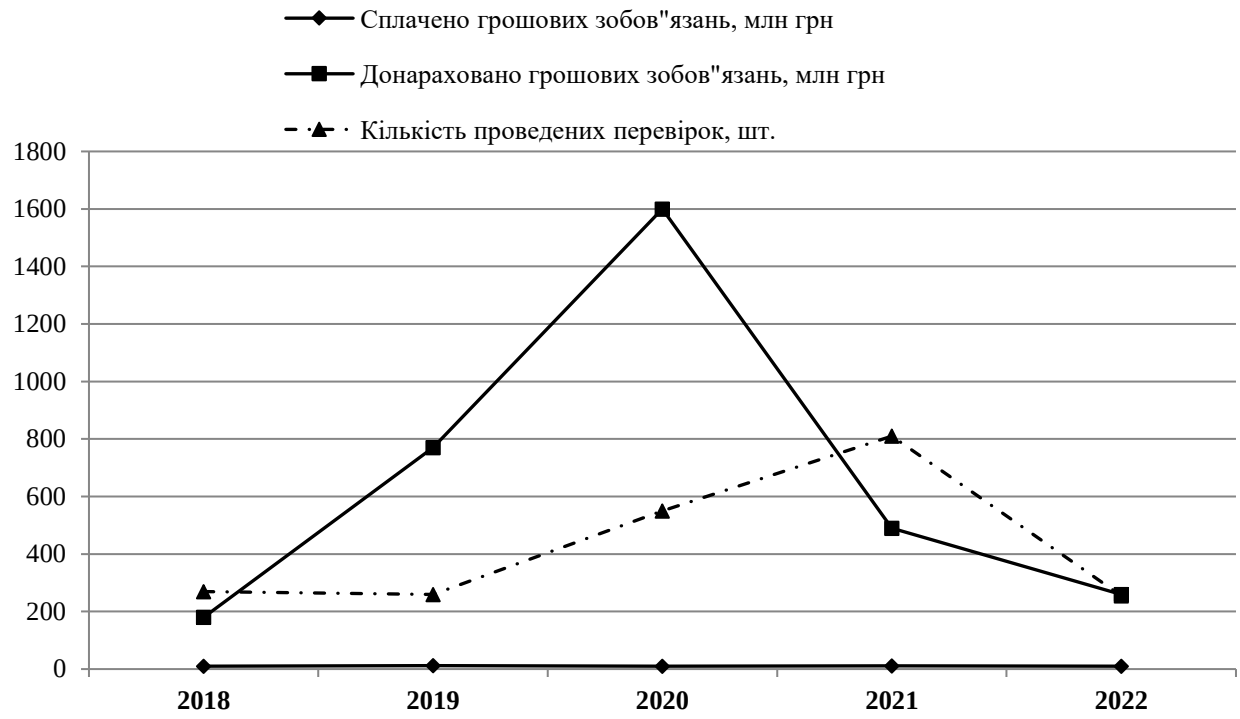

Рис. 2. 7. Результати діяльності підрозділів митного аудиту в 2018- 2022 рр.
Джерело: складено автором на основі [19; 21-23].

Відсутність сталої динаміки за всіма розглянутими показниками пояснюється проведенням протягом досліджуваного періоду двох відомчих реформ, що безпосередньо стосувалися підрозділів митного аудиту. Однак, безумовно відзначаємо, що в період підпорядкування митного аудиту митницям (2018-2022 рр.) показники кількості перевірок, донарахувань за їх результатами та сплати є найбільш збалансованими за вказаний період. Відношення сум сплачених коштів до сум донарахованих протягом 2018- 2022 років досягає 70 %. Проте, слід відмітити, що 85 % сплачених коштів перераховано в 2018-2022 роках двома державними підприємствами енергетичного сектору економіки після програшу судового оскарження результатів митного аудиту.

Розвиток митного аудиту в 2018-2022 роках безпосередньо впливає на збільшення кількості проведених документальних перевірок з питань державної

митної справи, тобто на охоплення таким видом митного контролю все більшої кількості платників податків. У 2018 році забезпечено проведення 962 таких перевірок, що майже в тричі перевищує показники 2018-2022 років та в двічі показник 2019 року. Враховуючи фактичну кількість ревізорів з митної справи, навантаження на одного співробітника в 2018 р. склало 8 перевірок з донарахуванням близько 4,1 млн грн.

Додатково слід відзначити забезпечення 50 % обсягу донарахувань у 2018 р. за рахунок проведення 300 перевірок. Тобто ефективність 1 перевірки підвищилась майже вдвічі: з близько 0,5 млн грн на одну перевірку до 1 млн грн на одну перевірку.

Скоригувавши суми сплачених коштів в 2018-2019 рр. (за вирахуванням сплачених енергетичними державними компаніями), відзначаємо, що рівень сплати за досліджуваний період коливається від 1 % до 15 % суми донарахованих платежів.

Відсутність сталої динаміки зростання донарахувань за результатами митного аудиту в 2018-2022 рр. не свідчить про зниження якості такої форми митного контролю. Акцентуємо увагу на тому, що митний аудит не є фіскальним інструментом, а призначений саме для забезпечення ефектів митної політики держави та додатково виконує превентивну функцію.

Яскравим прикладом додаткової превентивної ролі митного аудиту при забезпеченні митних ефектів є частка донарахувань грошових зобов’язань, що виникли внаслідок порушення платниками податків умов митних режимів. Активне відпрацювання стану дотримання суб’єктами ЗЕД саме умов митних режимів розпочате в 2022 р. За рахунок здійснення контрольно-перевірочної та роз’яснювальної роботи досягнуто зменшення в 4 рази частки донарахувань за результатом фіксації даного типу порушення.

Якість роботи підрозділів митного аудиту можна аналізувати також за джерелом походження матеріалів, що стали підставою для ініціювання проведення документальних перевірок.

Співвідношення донарахувань в рамках митного та кримінально-процесуального законодавства не має сталої динаміки за останні 5 років. Протягом 2018-2022 рр., одночасно із зменшенням донарахувань грошових зобов'язань за результатами митного аудиту в 3 рази, підвищено якість роботи підрозділів митного аудиту більше ніж в 1,5 рази. Якщо за результатом реалізації матеріалів власної аналітичної роботи в 2018 р. забезпечено донарахування 213,7 млн грн при 626 перевірках, то в 2022 р. даний показник склав 487,2 млн грн при 962 перевірках, що, однак, не досягло рівня 2020 року.

Звичайно не можна стверджувати про забезпечення підрозділами митного аудиту всебічного та повноцінного відпрацювання можливих порушень всіма підприємствами законодавства України з питань державної митної справи. Зазначене пояснюється тим фактом, що митний аудит, як і митний контроль в цілому, здійснюється в обсягах, визначених на підставі застосування системи управління ризиками, що на даному етапі розвитку митного аудиту не є автоматизованою.

Павленко О. С. визначає автоматизований відбір об'єктів митного контролю після випуску товарів одним із напрямів вдосконалення та розвитку системи управління ризиками в митній справі [32]. Однак, не погоджуємось із приведенням автором поняття системи управління ризиками до забезпечення економічної безпеки держави, адже ефективне управління ризиками в даній сфері покликане саме забезпечити повноцінну реалізацію митної політики шляхом мінімізації негативним митним ефектам.

Нелогічним є розподіл за складовими процесів аналізу ризиків та прийняття рішень за його результатами, здійснений Пасічником В.М. Автор виділяє, як наслідок процесу аналізу документів і відомостей щодо зовнішньоекономічної операції, запит інформації в суб'єкта ЗЕД та його контрагентів, а також проведення додаткового аналізу таких операцій [33].

Практика здійснення митного аудиту свідчить про існування наступних узагальнених етапів даної контрольно-перевірочної роботи:

1. Виявлення ризику порушення митного законодавства.

2. Проведення доперевірочного аналізу шляхом аналізу документів, що подавалися до митного контролю; документів, інформації та відомостей, додатково витребуваних у підприємства та його контрагентів; документів, інформації та відомостей, отриманих від інших організацій, в тому числі з-за кордону.

3. У разі достатності доказової бази для фіксації порушення – прийняття рішення про проведення невиїзної перевірки, а у разі недостатності – рішення щодо внесення підприємства до плану-графіку для проведення виїзної перевірки.

У міжнародній практиці виділяють наступні види перевірок з питань митної справи: власне проведення митного аудиту, що безпосередньо є комплексною перевіркою зовнішньоекономічної діяльності підприємства з усіх питань, та аудит транзакції, що стосується перевірки відповідності законодавству окремої зовнішньоекономічної операції [18-19].

Вищевказані типи перевірок відповідають виїзним та невиїзним українським відповідникам. Якщо аналізувати співвідношення комплексних перевірок та перевірок операцій підрозділами митного аудиту за 2015-2018 роки, варто зазначити, що частка виїзних перевірок не перевищує 10 % щороку, а їх ефективність нижча за проведені невиїзні перевірки.

Дана тенденція пояснюється як недостатністю кількості митних ревізорів взагалі, так і браком високопрофесійних митників серед них.

Недостатня кваліфікація та доведення штучних індикативів «зверху» щодо роботи підрозділів митного аудиту призводить до неповноцінного доперевірочного аналізу, що в результаті завершується відволіканням значних кадрових сил на перевірки, які мають найменші митні ефекти.

Іншою причиною низької ефективності планових документальних перевірок з питань державної митної справи є уніфікованість критеріїв для аргументації відбору платника податків «на план», що виникла внаслідок приєднання підрозділів митного аудиту до колег з податкової.

Про дану проблему також зазначає Пашко П.В. у своєму дослідженні, аргументуючи її єдиним документом – планом-графіком документальних перевірок як для митників, так і для податківців [35]. З іншої сторони, перелік ризиків, що стосується саме митного аудиту, не стосується ризиковості ланцюга постачання товару, а націлений виключно на факт митного оформлення. Наведена автором система критеріїв не має належної систематизації та містить певні точкові показники можливого ризику, що на практиці не несуть ніякої користі при плануванні митного аудиту і проведенні доперевірочного аналізу.

Для своєчасного виявлення ризиків порушення митного законодавства та можливих відповідних негативних митних ефектів слід при аналізі зовнішньоекономічної діяльності підприємства, перш за все відповісти на наступні питання-індикатори (рис. 2. 8):

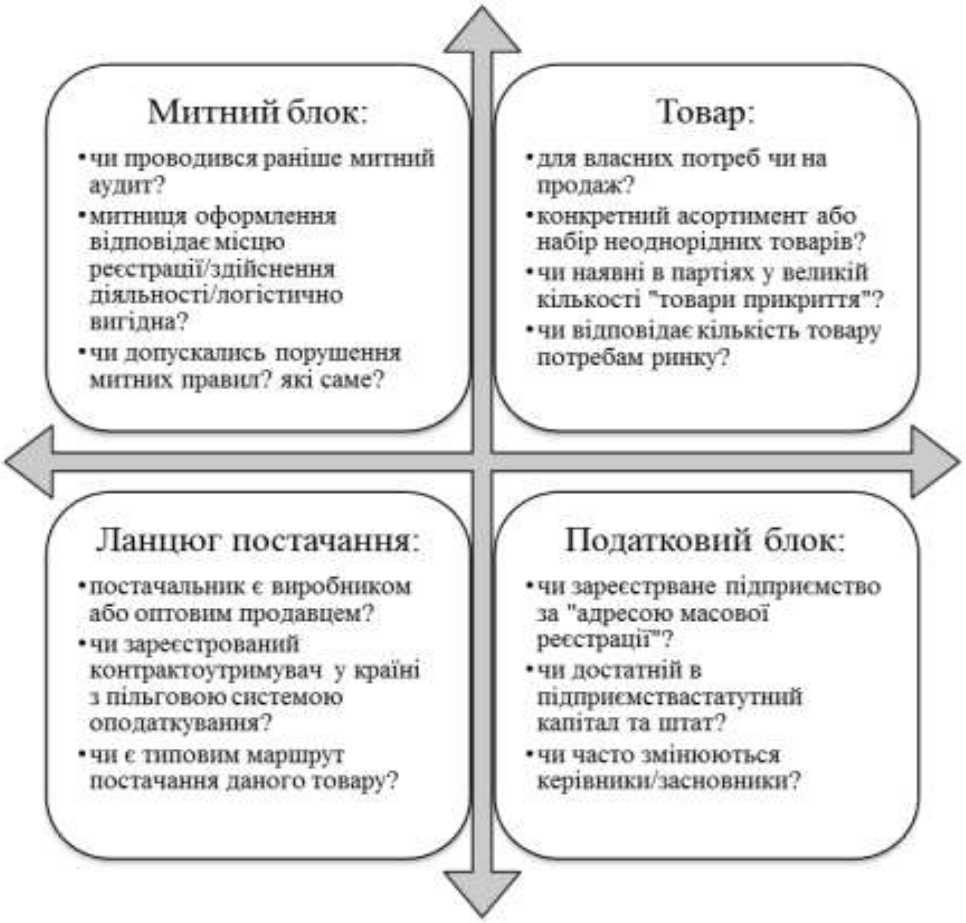

Рис. 2.8. Питання-індикатори для відбору підприємства для проведення поглибленого аналізу

Джерело: складено автором на основі [5-6; 8].

Підприємства, відібрані за вищевказаним принципом, не мають автоматично потрапити в план-графік документальних виїзних перевірок, а виключно підлягають доперевірочному аналізу, за результатом якого прийматиметься відповідне рішення, в порядку описаному вище.

Основним результатом на сучасному етапі розвитку митного аудиту слід вважати донарахування митних платежів, що є інструментом для припинення встановленого порушення митного законодавства. Однак, пріоритетом розвитку митного аудиту є переорієнтація як на всебічне відпрацювання ризиків порушення митного законодавства, так і на досягнення максимального значення співвідношення сплачених грошових зобов'язань до донарахованих за результатами перевірок, тобто рівень сплати.

Вищевказане свідчить про можливість митного аудиту на даному етапі розвитку більше зменшувати негативні регулювальні ефекти митної політики шляхом припинення порушень митного законодавства, ніж приводити у відповідність фіскальні ефекти шляхом забезпечення сплати донарахованих сум митних платежів.

Обмеженість функціоналу митного аудиту також полягає у відірваності податкового та митного аудиту в єдиних офісах аудиту в областях зважаючи на відсутність: по-перше, уніфікації законодавчої бази; по-друге, примірних порядків взаємодії в окремих випадках.

Порядок взаємодії підрозділів органів доходів і зборів при здійсненні митного аудиту визначений в Методичних рекомендаціях щодо порядку взаємодії між підрозділами органів державної фіскальної служби при організації, проведенні та реалізації матеріалів документальних перевірок дотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи, затверджених наказом ДФС України від 12.10.2016 р. № 856.

Вищевказаний порядок визначає загальний порядок проведення митного аудиту, однак не зачіпає питання взаємодії між підрозділами аудиту взагалі. Тобто, відсутній порядок поступовості відпрацювання порушень, що будуть встановлені за результатом митного аудиту.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗИТИВНИХ ЗОВНІШНІХ ТА ВНУТРІШНІХ ЕФЕКТІВ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Митна політика сприяє забезпеченню й реалізації зовнішньоекономічних завдань та інтересів держави. Поміркована та урівноважена, а головне, стабільна митна політика має створити умови для виходу національної економіки з кризи, а в подальшому і для її зміцнення, сприяти розвитку експортного потенціалу вітчизняної продукції, прискорення та поглиблення інтеграції у європейську і світову економічну систему та активізації участі в міжнародних економічних та фінансових організаціях.

В останні десятиліття митна політика почала виконувати важливу торгово-політичну роль в міждержавних інтеграційних зв'язках і відносинах. Ці укрупнені функції у своїй взаємодії і розвитку випробовують на собі складний вплив легальних і нелегальних інтересів різних «рівнів» в широкому діапазоні – від глобальних і об'єктивних до суб'єктивних і своєкорисливих. В результаті складається досить складний і мобільний вигляд митної політики, прояви якої особливо рухливі в умовах структурних перетворень суспільного життя [2-4].

Також характеризуючи митну політику необхідно виділити основні її форми. Основними історичними формами митної політики є: політика державного протекціонізму; політика вільної торгівлі (лібералізація).

Протекціонізм (від англ. – «захист») спрямований на захист власної промисловості та власного товаровиробника від зарубіжних конкурентів на внутрішньому ринку. Для нього характерні високі митні тарифи й обмеження імпорту. Отже, зміст протекціоністської політики полягає в створенні умов для розвитку національної економіки шляхом штучного обмеження конкуренції з боку інших держав і допомозі національним виробникам у освоєнні закордонних ринків збуту, використовуючи зовнішньополітичні позиції держави та державну підтримку експорту. Політика протекціонізму передбачає завищені ставки ввізних мит, застосування нетарифних адміністративно-правових обмежень або повної заборони стосовно імпорту певних видів това-

рів, державне субсидування, кредитування, надання податкових пільг національним виробникам-експортерам.

Особливості та ключова функціональна направленість митної політики представлено на рис. 3.1.

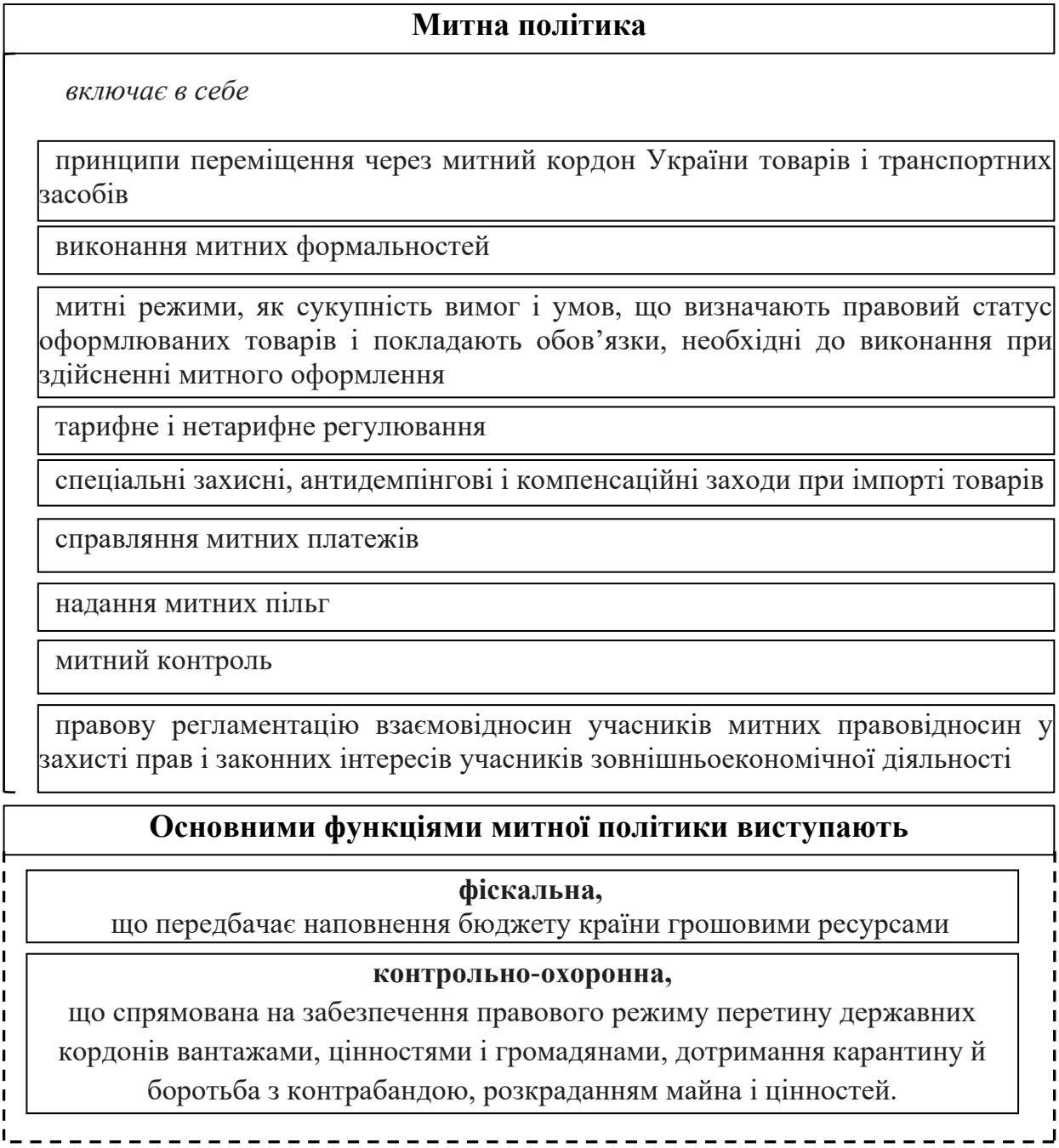

Рис. 3.1. Особливості та ключова функціональна направленість митної політики

Джерело: складено автором за даними джерел 8-10; 12.

Водночас заходи нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності – це заходи, що не пов'язані із застосуванням мита до товарів, які

переміщуються через митний кордон. По суті, вони є заборонами чи обмеженнями, що спрямовані на захист внутрішнього ринку та на досягнення інших цілей.

Наведемо декілька форм протекціонізму:

– селективний протекціонізм – спрямований проти окремих країн або товарів;

– галузевий протекціонізм – захищає певні галузі (наприклад, сільське господарство);

– колективний протекціонізм – проводиться спілками певних держав.

Варто зазначити, що протекціоністські бар'єри ефективні в короткостроковому періоді, вони створюють тимчасовий ефект, який призводить до суттєвих провалів, чи то митна політика, експорт та імпорт товарів, чи інвестиції.

Нині політика державного протекціонізму суперечить міжнародно-правовим актам із питань торгівлі та митного регулювання. Сучасна світова практика регулювання зовнішньоекономічних відносин іде шляхом поєднання протекціоністських і вільно-торговельних форм задля найповнішого забезпечення національних інтересів держави, але загальною домінуючою тенденцією є політика лібералізації або вільної торгівлі (фритредерство).

Фритредерство – це політика вільної торгівлі, за якої митні органи виконують переважно реєстраційні функції та не стягують імпортні й експортні мита, не встановлюють обмеження на зовнішньоторговельний обіг.

Термін «вільна торгівля» означає такі торговельні відносини, в умовах яких будь-яка особа, група осіб або держава можуть вільно ввійти в ринкові відносини: купувати товари, продавати або обмінювати товари за вільними цінами, які автономно встановлюються контрагентами не залежно від тарифних і нетарифних бар'єрів окремого національного ринку (митних зборів, адміністративних, санітарних та інших приписів) [8-9].

Політика вільної торгівлі в своєму ідеальному варіанті ґрунтується на таких базових свободах:

– вільний рух товарів, послуг, капіталів і людей;

– створення рівних умов для національних та іноземних товарів;

– зменшення ставок імпортних мит;

– ліквідація нетарифних обмежень тощо [5-7].

Саме принципи вільної торгівлі стали головними в розвитку міжнародного економічного співробітництва у ХХ ст. Потрібно враховувати, що розглянуті так звані класичні форми митної політики в чистому вигляді існують лише в теорії.

Україна, користуючись вигідним геополітичним положенням у світі, має величезні можливості налагодження відносин із європейським інтеграційним об'єднанням. Починаючи з 2008 року, з приєднання до Світової організації торгівлі, офіційного укладання з Євросоюзом угоди про асоціацію (27.06.2014 р.), відбувся перший етап європейської економічної інтеграції – створення зони вільної торгівлі.

Повна та всеохоплююча зона вільної торгівлі між Україною й Європейським Союзом (ЗВТ) – це широкомасштабна за змістом торговельна угода, яка спрямована на зменшення та скасування тарифів, які застосовуються сторонами щодо товарів, лібералізацію доступу до ринку послуг, а також у відповіднення українських правил і регламентів, що стосуються бізнесу, із правилами та регламентами ЄС з метою забезпечення вільного руху товарів і послуг між двома сторонами та взаємного недискримінаційного ставлення до компаній, товарів і послуг на території України та ЄС [6].

Угода про зону вільної торгівлі України з Європейським Союзом набула чинності з 1 січня 2016 року [7].

Створення зони вільної торгівлі полягає у:

– скасуванні Україною та ЄС ввізних мит на більшість товарів, що імпортуються на ринки один одного;

– запровадженні правил визначення походження товарів, які є одним із елементів застосування торговельних преференцій;

– у відповідненні Україною своїх технічних регламентів, процедур, санітарних і фітосанітарних заходів та заходів щодо безпеки харчових продуктів із європейськими, завдяки чому українські промислові товари, сільськогосподарська та харчова продукція не потребуватимуть додаткової сертифікації в ЄС;

– встановленні сторонами найсприятливіших умов доступу до своїх ринків послуг;

– запровадженні Україною правил ЄС у сфері державних закупівель, що дасть змогу поступово відкрити для України ринок державних закупівель ЄС;

– спрощенні митних процедур і попередженні шахрайства, контрабанди, інших правопорушень у сфері транскордонного переміщення вантажів;

– посиленні Україною захисту прав інтелектуальної власності.

Формування сучасної митної політики України враховує стан її економіки, геополітичне положення та необхідність залучення іноземних інвестицій, що неможливо зробити без фритредерства. Це пояснюється тим, що через Україну проходять великі міжнародні транспортні шляхи, будь-які спроби ускладнити пересування товарів по них можуть призвести до складних наслідків для економіки. Водночас простежується тенденція до протекціонізму та захисту інтересів національного товаровиробника [9-11].

Митна політика України, як і інші види державної політики, має механізми реалізації, які являють собою комплекс заходів та управлінських рішень, направлених на втілення положень митної політики на практиці. Засоби реалізації митної політики поділяються на тарифні (митний контроль, митне оформлення) та нетарифні (ліцензування, митні обмеження). Виконання цих рішень покладено на Державну митну службу України та її структурні підрозділи. Кожен з органів митної системи України в рамках своїх повноважень приймає рішення, які мають розпорядчий характер та є обов'язковими до виконання. Ефективна митна політика потребує чітких дій від посадових осіб різного рівня. Саме таким шляхом можливо досягнути бажаного результату [14-15].

Важливо відзначити, що провідну роль у формуванні митної політики України виконують органи державної влади.

Досить широке коло повноважень щодо безпосереднього формування та реалізації митної політики має Кабінет Міністрів України. Відповідно до ст. 116 Конституції України, Уряд держави забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність держави, здійснення її внутрішньої та зовнішньої політики. І якщо мова йде про забезпечення Урядом проведення тільки фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики, про що прямо зазначено в п. 3. ст. 116, то це лише підтверджує недооцінку важливості митної політики в системі загальнодержавної політики. Хоча п. 8 цієї ж статті зобов'язує Уряд до активних дій, спрямованих на організацію і забезпечення зовнішньоекономічної діяльності та митної справи – одного з інструментів реалізації митної політики. Розробка і здійснення загальнодержавних програм економічного, науково-технічного і соціального розвитку України, які покладено на Кабінет Міністрів України, є неможливою без урахування стратегії розвитку держави у сфері митної діяльності [1-2].

Отже, реалізація митної політики віднесена до державних органів виконавчої влади. Згідно з принципом розподілу влади на відповідні гілки кожен орган державної влади має особисте коло повноважень у рамках митної політики. Крім цього, статті основного закону закріплюють повноваження Президента та Верховної Ради України відносно розробки митної політики. Правове регулювання митної політики дозволяє визначити основні принципи її побудови, компетенцію органів влади в процесі її подальшої реалізації. Правове регулювання митної політики дозволяє визначити основні принципи її побудови, компетенцію органів влади в процесі її подальшої реалізації. Процес розробки митної політики повинен враховувати зростання темпів інтеграції України до світової торгівлі. При цьому велике значення мають міжнародні угоди, які суттєво впливають на національне митне законодавство України, змінюючи та трансформуючи його. Фактично митна політика України повинна,

з одного боку, гарантувати права громадян на пересування, а з іншого – захищати їх економічні інтереси [9].

Також слід виокремити і роль Міністерства фінансів України щодо державної митної політики. Відповідно до п. 3 Положення «Про Міністерство фінансів України» Міністерство фінансів України забезпечує формування та реалізацію єдиної державної податкової і митної політики. Для реалізації заходів державної митної політики, впровадження в діяльність митних органів України кращих світових практик, удосконалення існуючих процедур, налагодження процесів інституціонального оновлення та розвитку функціональної спроможності Міністерство фінансів України керується концептуальними напрямами реформування системи органів, що реалізують державну податкову та митну політику [10].

Реформування системи органів, що реалізують державну податкову та митну політику, є пріоритетним завданням, визначеним Стратегією сталого розвитку «Україна-2030». Метою розвитку системи органів, що реалізують державну податкову та митну політику, є побудова на базі Державної податкової служби та Державної митної служби ефективної моделі здійснення заходів державної податкової та митної політики.

Згідно з концептуальними напрямами реформування системи органів, що реалізують державну податкову та митну політику, напрямами реформування в частині реалізації державної митної політики є: сприяння безпеці та міжнародній торгівлі, включаючи спрощення та гармонізацію митних процедур, сприяння ефективному справлянню митних платежів, розвиток інфраструктури, електронних технологій та сервісів для міжнародної торгівлі, захист суспільства, громадського здоров'я і безпеки навколишнього природного середовища та боротьба з незаконним переміщенням наркотичних засобів та зброї, підвищення ефективності міжнародного митного співробітництва [11].

Ключові шляхи забезпечення позитивних зовнішніх та внутрішніх ефектів митної політики України згруповано та представлено на рис. 3.2.

Можливі шляхи досягнення цих цілей

Модернізація митної інфраструктури

удосконалення митної інфраструктури, включаючи пункти пропуску на кордонах, митні системи та обладнання, може покращити швидкість та якість митного контролю. Це сприятиме збільшенню пропускної спроможності та зниженню корупції.

Зменшення бюрократії

спрощення процедур митного оформлення і спрощення митних правил допомагає знизити адміністративні витрати для бізнесу та покращує конкурентоспроможність українських компаній на світовому ринку.

Співпраця з міжнародними організаціями

Україна може співпрацювати з міжнародними організаціями, такими як Всесвітня торговельна організація (ВТО), для встановлення сучасних стандартів митного контролю та сприяння торгівлі.

Боротьба з корупцією

посилення боротьби з корупцією в митницях та інших органах митного контролю допомагає створити довіру серед бізнесу та іноземних інвесторів.

Постійне навчання та підвищення кваліфікації персоналу

забезпечення, щоб митний персонал був добре підготовлений та орієнтований на сучасні підходи до митного контролю, допоможе покращити якість обслуговування та зменшити можливість помилок та зловживань.

Залучення інвестицій

створення привабливого інвестиційного клімату може сприяти залученню іноземних інвестицій, які допоможуть розвивати і модернізувати митну інфраструктуру.

Сприяння електронному митному декларуванню

впровадження ефективної системи електронного митного декларування спростить процеси митного оформлення та зменшить можливість корупції.

Впровадження митних послуг для бізнесу

створення спеціалізованих послуг для бізнесу, які надають консультації та допомогу підприємствам у митних питаннях, сприяє збільшенню зручності та якості обслуговування.

Рис. 3.2. Ключові шляхи забезпечення позитивних зовнішніх та внутрішніх ефектів митної політики України

Джерело: складено автором

Отже, державна митна політка є складовою державної економічної політики, має фінансовий характер та спрямована на врегулювання відносин, що виникають під час переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України та дотримання єдиних чітких правил при цьому. За допомогою митної політки держава захищає свої інтереси у сфері експорту чи імпорту з використанням митних платежів або певного митного режиму.

Група проблем щодо нормативного забезпечення полягає в недосконалості або взагалі відсутності врегулювання застосування окремих норм законодавства або здійснення відповідних розрахунків при здійсненні митного аудиту. Систематизацію проблем митного аудиту в Україні здійснено та представлено на рис. 3.3.

Рис. 3.3. Систематизація проблем митного аудиту в Україні

Джерело: складено автором за даними джерел 8; 45.

Оскільки порядок проведення окремих контрольних процедур для податківців та митників врегульовано, однак, вони є неспівставними в частині об’єкту таких перевірок та унеможливлюють ефективну взаємодію податкових і митних підрозділів, існують суперечності між митним і податковим законодавством.

Проблеми планування діяльності підрозділів митного аудиту та недосконалості їх кадрового забезпечення об’єднують проблематику фіскальної направленості на перевагу регулювальній (доведення індикативів щодо надходжень тощо), визначення пріоритетних сфер для відпрацювання та розвитку системи оцінки ризиків, а також щодо низького рівня професійної компетентності персоналу підрозділів митного аудиту.

Основними функціями митної політики є фіскальна та контрольно-охоронна. Щодо форм здійснення державної митної політки то виділяють такі, як політика державного протекціонізму та політика вільної торгівлі (лібералізація). Засобами реалізації митної політики є тарифне (митний контроль, митне оформлення) та нетарифне регулювання (ліцензування, митні обмеження). Виконання цих завдань покладено на Державну митну службу України та її структурні підрозділи. Щодо реалізації митної політики, то слід відзначити, що митна політика України віднесена до державних органів виконавчої влади і відповідно до принципу розподілу влади на відповідні гілки кожен орган державної влади має особисте коло повноважень у рамках цієї сфери.

Слід зазначити, що саме Міністерство фінансів України забезпечує формування та реалізацію єдиної державної митної політики і керується при цьому концептуальними напрямами реформування системи органів, що реалізують державну податкову та митну політику.

Забезпечення позитивних зовнішніх та внутрішніх ефектів митної політики в Україні є важливим завданням для підтримки економічного розвитку та створення сприятливого бізнес-середовища.

Забезпечення позитивних ефектів митної політики в Україні вимагає комплексного підходу та співпраці всіх зацікавлених сторін, включаючи уряд, бізнес та міжнародні партнери.

Пріоритетні заходи держави для забезпечення ефективності митного аудиту в Україні можна представити наступним чином (рис. 3.4).

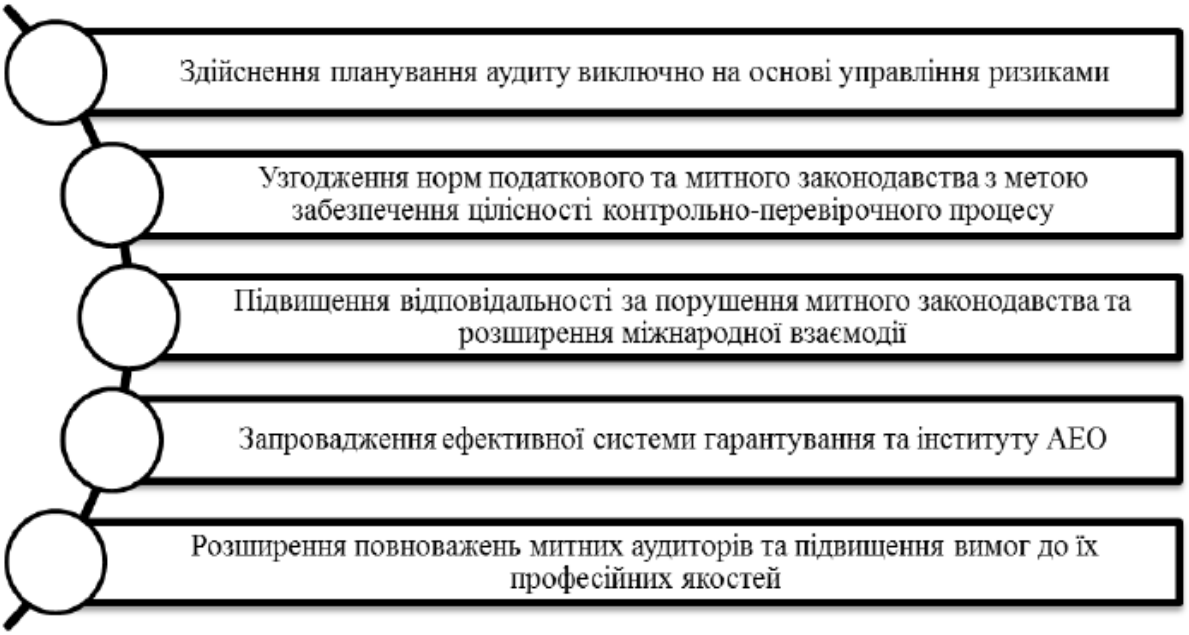

Рис. 3.4. Пріоритетні напрями реформування для розвитку ефективності митного аудиту

Джерело: складено автором за даними джерел 5-7; 11.

Забезпечення реалізації та вдосконалення вищевказаних норм дозволить і надалі спрощувати порядок переміщення товарів через митний кордон України з одночасним недопущенням викривлення рівня запланованих внутрішніх та зовнішніх митних ефектів. Митний аудит виконуватиме переважно сервісну та превентивну функцію, а також у разі необхідності – суто контрольну з метою забезпечення митних ефектів, що дозволить досягти затверджених цілей митної політики України.

Формування ефективної державної митної політики є важливою для забезпечення ефективності торгової діяльності та фінансового здоров'я країни. Нижче подано кілька заходів, які можуть допомогти в формуванні такої політики:

1. Розвиток стратегії митної політики: Уряд повинен розробити детальну стратегію митної політики, яка визначає цілі, пріоритети та завдання в галузі митного регулювання. Ця стратегія повинна відповідати національним інтересам та міжнародним зобов'язанням.
2. Модернізація інфраструктури: покращення митної інфраструктури, включаючи пункти пропуску, митні системи та обладнання, дозволяє збільшити пропускну спроможність та знизити час на митному контролі.
3. Зниження бюрократії: спрощення процедур митного оформлення та раціоналізація митних правил допомагають зменшити адміністративні витрати для бізнесу та покращують конкурентоспроможність.
4. Залучення до міжнародних договорів: укладення міжнародних торговельних договорів та співпраця з міжнародними організаціями, такими як Всесвітня торговельна організація (ВТО), можуть сприяти створенню більш сприятливих торговельних умов та відкритих ринків.
5. Боротьба з корупцією: зміцнення митного контролю та боротьба з корупцією в митницях допомагають підвищити довіру та створити рівні умови для всіх учасників ринку.
6. Збільшення інвестицій: створення привабливого інвестиційного клімату може сприяти залученню іноземних інвестицій та сприяти розвитку митної інфраструктури.
7. Впровадження електронного митного декларування: впровадження ефективної системи електронного митного декларування спрощує процеси митного оформлення та зменшує можливість корупції.
8. Навчання та підвищення кваліфікації персоналу: забезпечення високої кваліфікаційної підготовки митного персоналу та його орієнтація на сучасні підходи до митного контролю, що допоможе покращити якість обслуговування та зменшити можливість помилок й зловживань.
9. Сприяння розвитку торгівлі: створення сприятливого середовища для торгівлі і сприяння експорту можуть допомогти підвищити конкурентоспроможність та стимулювати економічний розвиток.

10. Підвищення свідомості та залучення громадськості: залучення громадськості та створення каналів спілкування з бізнесом та громадянами допомагає вирішувати проблеми, пов'язані з митною політикою, та створює можливість для обміну ідеями та відкритого діалогу.

Формування ефективної державної митної політики вимагає комплексного підходу та співпраці різних гілок уряду, бізнес-спільноти та інших зацікавлених сторін. Ця політика повинна сприяти розвитку економіки та покращенню конкурентоспроможності країни на міжнародному ринку.

ВИСНОВКИ

Отримані в процесі дослідження результати дають можливість сформулювати наступні висновки:

1. Встановлено, що митна політика історично використовувалась для регулювання економіки держави, а наповнення державного бюджету визначалось, як другорядна її роль. Комерційна та класична школи політичної економії розглядають основний інструмент митної політики мито, перш за все, як регулювальний, а вже потім – як фіскальний. Визначено, що головною метою митної політики є забезпечення такого співвідношення експортно-імпортних товарних потоків, за якого відбуватиметься сталий розвиток національного товаровиробництва, забезпечуватиметься конкурентоспроможність продукції вітчизняних виробників на світових ринках та відсутність залежності країни від іноземних товарів.

2. Встановлено, що на формування митної політики одночасно впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори. До зовнішніх факторів належать рекомендації, норми та обмеження міжнародних угод, до яких долучилась Україна, а до внутрішніх – стан розвитку окремих галузей економіки (зокрема, науково-технологічне та інноваційне забезпечення), склад експортно-імпортної групи ЗЕД та конкурентоспроможність вітчизняної продукції. Визначено, що в системі державної економічної політики митна політика безпосередньо пов’язана при її формуванні із зовнішньоекономічною, структурно-галузевою та антимонопольно-конкурентною політиками, а при реалізації – з валютною та податковою політиками.

3. Встановлено, що надходження митних платежів забезпечують майже половину доходів Державного бюджету України, демонструють стале зростання на рівні 18 % щорічно (у національній валюті), яке призводить до повної залежності бюджету країни від імпорту товарів. Визначено, що основну фіскальну роль у структурі митних платежів відіграє ПДВ з ввезених товарів.

4. Визначено потенційні зовнішні фіскальні митні ефекти від митного контролю за митним режимом переробки товарів на митній території, як втрати

державного бюджету в кореляції з можливим порушенням митних правил. Встановлено, що завданням митного аудиту є забезпечення митних ефектів, тобто приведення їх у відповідність із запланованими. Митний аудит не має на меті досягнення позитивних митних ефектів, а виключно – мінімізація або повне нівелювання негативних, виявлених внаслідок порушення митного законодавства.

5. Визначено, що для переорієнтації української економіки з експорту сировини на експорт готової продукції необхідне застосування митної політики помірного протекціонізму. Даний тип митної політики забезпечить стримування експорту сировини та імпорту готової продукції, внаслідок чого буде досягнуто прискорення розвитку переробної промисловості та переорієнтацію галузі на експорт продуктів переробки сировини.

6. Запропоновано використання міжнародного досвіду здійснення митного аудиту в частині розширення відповідальності за порушення митних правил та повноважень аудиторів під час проведення перевірки, а саме: визначення обов’язку підприємств щодо надання електронної інформації, можливості митних аудиторів протидіяти штучному виведенню активів шляхом призупинення можливості підприємств розпоряджатися ними, передбачення стягнення з підприємства внаслідок порушення митного законодавства суми в розмірі обороту від незаконної операції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова А.С., Савчук Т.М., Жаворонок А.В. Митні платежі як складова доходів державного бюджету. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 4. С. 270-275.

2. Адаменко І.П. Фінансова політика як інструмент соціально-економічного розвитку країни. *Бізнес Інформ*. 2020. № 3. С. 341-345.

3. Алимова А.А. Зовнішньоторговельна політика України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Університетські наукові записки*. 2022. № 1. С. 404-410.

4. Биданцев В. Д. Оцінювання та прогнозування фінансової безпеки підприємства на основі методів багатовимірного статистичного аналізу: монографія. Київ: Товариство «Знання КОО», 2019. 374-378 с.

5. Биданцев В. Д. Новітні тенденції та протиріччя у зовнішньоторговельній політиці України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2019. Вип. 133. С. 5-8.

6. Бондар І. О. Актуальні питання теорії та практики митної справи. *Вісник академії економічних наук України*. 2020. № 3. С. 12-15.

7. Борисова В. А., Огаренко О. В. Організаційно-економічний механізм реалізації ефективної митної політики. *Ефективна економіка*. Запоріжжя : ЗНУ, 2019. 194 с.

8. Василишин Р. Д., Кашенко О. Л., Борисова В. А. Економічні основи страхування. Суми: Довкілля, 2016. 412 с.

9. Внукова Н. М., Успаленко В. І., Временко Л. В., Кондратенко Д. В. Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти: навч.-метод. посібник / за заг. ред. Н. М. Внукова. Харків, 2021. 371 с.

10. Вовчак О.Д. Управління ризиками в митній справі: зарубіжний досвід та вітчизняна практика: навч. посіб. / за заг. ред. О. Д. Вовчак. Львів, 2021. 656 с.

11. Гаманкова О. О., Артюх Т. М., Горянська С. В. Мина політика: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни. Київ: КНЕУ, 2015. 118 с.

12. Гаманкова О.О. Моделювання процесів селективності митного контролю. *Актуальні проблеми економіки*. 2022. № 10. С. 80-87.

13. Гарматій Т. Д. Фіскальний та регулюючий потенціал функціонування митної служби України в умовах відкритої економіки. *Фінанси України*. 2020. № 11. С. 22-29.

14. Гарматій Т. Д. Митний контроль: організація і методологія. *Банківська справа*. 2019. №5. С. 223-228.

15. Гутко Л. В. Підходи до удосконалення тарифного регулювання у контексті реалізації державної митної політики. *Економіка. Фінанси. Право*. 2018. № 7. С. 19-24.

16. Городніченко Ю.В. Сутність, значення і необхідність інституційних інвесторів на фондовому ринку України. *Економічний аналіз*. 2018. № 31. С. 102-107.

17. Гринчишин Я.М. Методичні підходи до оцінювання економічних результатів на підприємствах малого бізнесу. *Молодий вчений*. 2020. № 3 (43). С. 622-626.

18. Диба В.А. Формування системи митного аудиту в Україні. *Економіка та держава*. 2021. № 11. С. 80-83.

19. Заруба О. Д. Основи митної політики: навч. посібник для студ. екон. спец. Київ: УФМБ, 2020. 170 с.

20. Золотарьова О.В. Визначення вартості товарів для митно–тарифного регулювання. *Економіка і суспільство*. 2020. № 11. С. 413-420.

21. Івашина Г. В. Економічна політика держави в умовах розвитку ринкових відносин. *Банківська справа.* 2018. № 7. С. 2-9.

22. Кінащук Л. Л. Митна справа: теорія та практика проведення. Київ: Атіка, 2019. 198 с.

23. Криклій А. С. Державна фінансова політика у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою. *Економіка та держава*. 2020. № 5. С. 14-19.

24. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2025 року: Постанова Правління Національного банку України від 18.06.2019 р. №391. URL: http://www.bank.gov.ua/doccatalog. (дата звернення: 15.09.2019).

25. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2022 року [Електронний ресурс]. Постанова Правління Національного банку України від 18 червня 2017 року № 391 (у редакції рішення Правління Національного банку України від 16 січня 2017 року № 28). Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297

26. Кулина Г. Ефект митної політики: поняття та класифікація. *Світ фінансів*. 2019. № 3(52). С. 48-59.

27. Малікова І.П. Митні ефекти як індикатори стану реалізації митної політики помірного протекціонізму в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Серія «Економічні науки». 2020. Вип. 23.Частина 3. С. 76-82.

28. Мних М. В. Підходи до оцінювання митних ефектів: підручник. Київ: Знання України, 2011. 284 с.

29. Мних М. В. Поняття ефекту митної політики. *Фінанси України*. 2020. № 9. С. 39-46.

30. Нанюк І. С., Маруженко Д. С. Визначення категорії «Фінансова стійкість страхових компаній». *Фінанси України*. 2020. № 11. С. 77-82.

31. Носіков Д.М. Сутність і зміст фіскальної функції держави. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Сер. Юридичні науки. 2020. Вип. 1(1). С. 46-50.

32. Павленко О. С. Аналіз впливу факторів ринкового середовища на діяльність промислових підприємств. *Фінансовий ринок України*. 2017. № 10. С. 11-12.

33. Пасічник В.М. Державна політика національної безпеки: сутність, еволюція та чинники формування. *Ефективність державного управління*. 2022. Вип. 30. С. 37–46.

34. Пашко П.В. Митна політика України: хто має її визначати. *Наукові праці НДФІ*. 2022. Вип. 3. С. 3–8.

35. Пашко П.В. Митний аудиторський контроль. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2022. № 5. С. 89–101.

36. Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України із змінами, внесеними законами України № 607/97-ВР від 04.11.97 р.

37. Петренко І. Сутність державної політики та державних цільових програм. *Віче*. 2021. № 10. С. 23-25.

38. Петрушевська В.В. Механізм формування і реалізації державної фінансової політики у процесі забезпечення безпеки економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 1. С. 100–104.

39. Петрушевська В.В. Фінансова політика держави та її вплив на економічну активність суб'єктів господарювання. *Економічний простір*. 2022. № 85. С. 82–93.

40. Прокопенко В.В. Застосування заходів митно–тарифного регулювання при переміщенні металобрухту через митний кордон України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. Юриспруденція. 2016. Вип. 21. С. 68–71.

41. Рекун В.А. Проблемні питання визначення митної вартості товарів, що переміщуються через митний кордон України. *Митна справа*. 2022. № 5(1). С. 87–92.

42. Садова Д.О. Роль постмитного контролю в забезпеченні фіскальної функції митних органів. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2020. № 1. С. 255–258.

43. Сторожук Ю.О. Державна стратегія розвитку митної політики в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. 2021. № 1. С. 259–266.

44. Стужук Т.М. Митні платежі як надійне джерело наповнення бюджету. *Вісник Чернівецького торговельно–економічного інституту.* Сер. Економічні науки. 2020. Вип. 2. С. 273–278.

45. Самойловський А. Л. цінка ефективності фіскальної функції митних органів. *Фінанси України*. 2018. № 5. С. 12-19.

46. Слободянюк Н. О. Сучасні тенденції розвитку митної справи в умовах євроінтеграції. *Молодий вчений.* 2019. № 5. С. 66-68.

47. Ткаченко Н. В. Державне регулювання митної вартості : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ: Ліра, 2019. 270 с.

48. Філонюк О.Ф Податковий та митний аудит зобов'язань за податками і зборами. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 5. С. 88-96.

49. Annual Report and Accounts [Електронний ресурс]. Режим доступу: ttp://www.en.gdv.de/wp!content/uploads/2015/11/Statistical_Yearbook_2019.pdf.

50. Customs Blueprints pathways to better Customs in 2022: steady growth amid regional disparities. URL:http://media.swissre.com/documents/sigma_3_2022_en.pdf.

ДОДАТКИ

Додаток А

Рис. 1. Класифікація ефектів митної політики
Джерело: складено автором на основі джерел 45-47; 49.